

2017-09

jaargang 48
nummer 09
november 2017

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

Pseudoreligies

VOORTS IN DIT THEMANUMMER ONDER MEER

PZ Myers' vrolijke boosheid
Natie en nationalisme
De expansiedrift van de witte elite

Twee godsbeelden op rijm
Ron Reagan anders dan Ronald
Universum en geest

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■■■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel
Dovenontmoetingscentrum, Stadhouderskade 89, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel / Tafel van de Rede
Locatie: De Fermerie, Mugeplein 9, Deventer
Wanneer: elke tweede donderdag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Den Haag – Haagse Verlichtingsborrel
Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand
Tijd: 20:00 – 22:00 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: €3,00, drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-
pagina's

COVER

Voorzijde: stock-foto

Achterzijde: De AC-Lezing-middag van 7 oktober 2017 was in het UCK in de schaduw van de Utrechtse Domtoren. Van boven naar beneden: Maarten Boudry, Leon Korteweg, Fabian van Langevelde (foto's René van Elst).

De Vrijdenker

jaargang 48 • nummer 09 • november 2017

Themanummer Pseudoreligies

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
* Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
* Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	3
* Trump, de nieuwe Big Brother (2)	<i>Maarten Gorter</i>	3
* Wie behoort tot de natie?	<i>Jo Nabuurs</i>	4
* Vervulling van de leegte van de ziel	<i>Fons Tel</i>	6
* Concurrentie voor de onzin van Deepak Chopra	<i>Mark Huisjes</i>	9
* Pseudoreligies en ander geloof	<i>René van Elst</i>	10
* Vooruitgang in godsdienst?	<i>Anton van Hooff</i>	13
* De witte mens... een lastig en beladen onderwerp	<i>René van Elst</i>	14
* <i>The Matrix</i>	<i>Maarten Gorter</i>	16
* De vrolijke boze atheïst	<i>Floris van den Berg</i>	18
* Geloof en ongeloof	<i>Dik Kruithof</i>	21
* Ron Reagan, niet altijd 'zo vader zo zoon'	<i>Maarten Gorter</i>	22
* Over de god van het christendom: dat verachtelijk monster dat niet bestaat	<i>Floris van den Berg</i>	23
* De geest van het universum vs het universum van de geest	<i>Hans Kuijper</i>	26
* Zelf en wereld volgens Montaigne (4) - Helden, Boeddhisme en het goede	<i>Sicco Polders</i>	28
* De AC-Lezing en de Vrijdenker van het Jaar	<i>Dik Kruithof</i>	30
* Uit de oude doos: Waarom hun god is ons tot spot	<i>K.A. Borren</i>	31

Bij het verslag van Dik Kruithof op pag. 30:

De Anton Constandse Lezing 2017, gegeven door **Maarten Boudry**, is te zien op ons YouTube-kanaal:

<https://www.youtube.com/watch?v=h-b-yWYryKQ>

Het betoog van **Leon Korteweg** is eveneens te zien:

<https://www.youtube.com/watch?v=KSijZSx0ai0>

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst – hoofd-, eind-, opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Maarten Gorter
Anton van Hooff
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten (ingegaan 2017):

- Lidmaatschap met abonnement € 60,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 28,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 28,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam **De Dageraad**.

Bestuur:

Stanley Bakker
Jacques Honkoop – penningmeester /
vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof – secretaris
Fabian van Langevelde – voorzitter

Adres:

Postadres: De Vrije Gedachte, p/a Humanistisch Historisch Centrum, Universiteit voor Humanistiek, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:*
devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:*
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBA14MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina's:*
https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte en
...com/Democratie en Samenleving - DVG
...com/Ethiek en Mensenrechten - DVG
...com/Milieu en Dierenwelzijn - DVG
...com/Skepticisme en Anti-Kwakzalverij - DVG
...com/Onderwijs en Opvoeding - DVG
...com/Atheïsme en Secularisme - DVG

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch De Vrije Gedachte is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.

Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

Trump, de nieuwe Big Brother (2)

Maarten Gorter

“Met al het *fake news* van de NBC en de televisiezenders, op welk punt is het verantwoord om hun vergunningen aan te vechten? Slecht voor het land!”

“De televisiezenders zijn zo partijdig, misleidend en nep geworden dat vergunningen aangevochten moeten worden en, indien nodig, ingetrokken. Niet eerlijk voor het volk!”

Dit tweette **Donald Trump** op 11 en 12 oktober 2017, een directe aanval op de persvrijheid. In mijn artikel “Trump, de nieuwe Big Brother” (De Vrijdenker 2017-07) beschreef ik al hoe Trump een bedreiging is voor de vrijheid van meningsuiting. Je tegenstander als verspreider van *fake news* bestempelen om als vervolg daarop alle kritische media de mond te snoeren hebben wij in de geschiedenis vaker gezien. Toen bekend werd dat Stalin opdracht had gegeven tot het vermoorden van 22.000 intellectuelen in Polen 1940, deed

hij dat af als “fascistische propaganda”.

Toen in de jaren 30 in het nieuws kwam dat Hitler een relatie had met zijn nicht, noemde hij dat “bolsjewistische propaganda”.

In de tijd van Franco werd kritiek op hem als “vrijmetselaarspropaganda” afgedaan.

The Washington Post heeft al aangetoond dat Trump in zijn eerste 263 dagen als president meer dan 1300 (!) onjuiste uitspraken heeft gedaan, erg ironisch voor iemand die anderen beschuldigt van *fake news*. Als het aan Trump ligt, wordt vandaag nog zijn “Ministerie van de Waarheid” opgericht, met maar één televisiezender... Trump's Broadcasting Company.

Maarten Gorter (Amstelveen, 1994) is student en redactielid van De Vrijdenker.

Wie behoort tot de natie?

Jo Nabuurs

“Een natie betekent een grote solidariteit, tot stand gebracht door het gevoel van offervaardigheid dat men heeft en de bereidheid opnieuw offers te brengen in de toekomst,” aldus Ernest

Renan in zijn brochure *Qu'est-ce qu'une nation?*, Mille-et-une-nuits, Paris 1997, 32.

Waarom schrijf ik dit artikel en waar gaat het over?

De laatste decennia worden we in kranten, internet en op tv bijna dagelijks overstelpt met de termen nationalisme, racisme en fascisme. Het zijn absoluut geen onschuldige termen. Ze worden vaak als scheldterm gebruikt. Door het ‘*America first*’ behouden ze bovendien de nare bijmaak die ze sinds 1914 al hadden. De meeste historici zien een soort opklimmende graad van politiek en maatschappelijk gevaar bij het verschijnen van de termen ‘natie’, ‘nationalisme’, ‘racisme’, ‘fascisme’. Voor de helderheid: ik wil me beperken tot het begrip ‘natie’. Vooral tot het ontstaan van de moderne betekenis ervan. Dat doe ik aan de hand van twee inhoudelijk verschillende denkers. De een, Herder, is een verlicht denker en romanticus, de ander een taalwetenschapper (Renan).

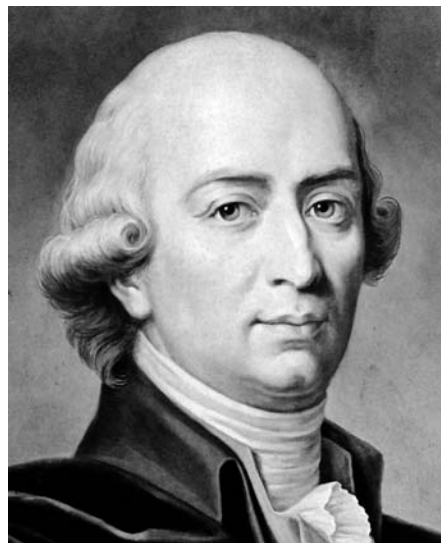
Zelfs voor Nederlanders klinkt het woord ‘natie’ positief. ‘Je doet het voor de natie’ heeft menige topsporter of politicus ervan overtuigd om zijn of haar best te doen. Wij begrijpen dat, denk ik. Wij begrijpen ook dat de term nationalisme een zeer omstreden klank heeft: een verheerlijking van de eigen natie met uitsluiting (meestal) van vreemde elementen, van welke oorsprong dan ook. Mijn opvatting is dat de tekst van Herder een meer gesloten natiebegriff inhoudt en die van Renan een meer open karakter heeft. Bij Herder is de **volksgeest, een gemeenschappelijke taal** van cruciaal belang, bij Renan zijn **gedeelde herinnerin-**

Jo Nabuurs is historicus en lid van DVG

gen en het verlangen om samen te leven doorslaggevend. Vrijheid en gelijkheid voor de wet zoals in de grondwet is vastgelegd; wie dat ondertekent is een Fransman. Taal is van secundair belang in Renan’s natie. Maar eerst de tekst van Herder.

Johann Gottfried Herder ▼ (1744-1803) schrijft in zijn *Briefe zur Beförderung der Humanität* (1796), *Sämtliche Werke*, B. Suphan u.a. XVIII, Berlin 1883, 58-59 (vert. J. Nabuurs): ‘Zoals hele naties één taal hebben, zo hebben die naties ook bepaalde lievelingswegen van de fantasie. Speciale gedachten en ideeën, kortom een eigen geest of Genius. Deze Genius drukt zichzelf uit in geliefde werken van de geest en het hart. Je moet naar hem luisteren. Je moet inzichtelijk maken wat men het **nationale karakter** (vet gedrukt door JN) noemt. Dit komt tot uiting in geschriften, gebruiken en

handelingen. In de werken van de dichtkunst en van de gevoelens wordt de nationale geest het meest zeker tot uiting gebracht omdat hierin de hele ziel van de Natie het meest vrij naar buiten komt. Zo is het ook met de geest van een tijdvak. Ieder tijdvak heeft zijn eigen toon en kleur’.

Herder schrijft verder in zijn brieven dat de Natie beschikt over de individuen. De taal is daarbij het bindmiddel. De natie is m.a.w. een objectief gegeven. Elke natie is door de natuur met eigen (individuele) linguïstische en etnische karaktertrekken begiftigd. Dat sluit de ander, de vreemde, en het andere uit.

Volksgeest, Genius en het Nationale Karakter zijn synoniem. De expressie van de Volksgeest in culturele uitingen en wonderen zou later door Hegel in diens ‘objectieve geest’ een negentiende eeuwse weerklank vinden (zie ook en vooral A. Labrie, *La religion civile: nationalisme, nationale staat en modernisering in Europa*. In: Wessels en Bosch, 62). Daarbij moet niet vergeten worden dat de wil van de Natie en het Goddelijk Lot identiek zijn. De annexatie van Elzas Lotharingen in 1870 was dus niet louter een uiting van machtspolitiek van Duitsland maar ook een Goddelijke wilsbeschikking, een verwezenlijking van de Natie, i.c. de Duitse (Pruisische) natie.

Een interessant discussieonderwerp is uiteraard: is er een lijn van het ontstaan van de Duitse natie in 1870 naar het nationalisme van Duitsland tijdens de Grote oorlog en het nationaal-socialisme onder Hitler? En waar sluit de Alternative für Deutschland in 2017 bij aan? Voor de een bij het nationalisme, voor de ander bij het nationaal-socialisme. Persoonlijk lijkt mij de aansluiting bij het Duitse nationalisme, en niet bij het nationaal-socialisme, de meest juiste stelling. En dan voor Nederland? Sluit de PVV aan bij het patriotisme, of het nationalisme voor zover dat nog niet bestond maar door Wilders tot leven is gewekt? En bestaat er een directe lijn van het begin van het Franse, gesloten natiebeseff van Maurras en de Action Française met de Camélots du Roi naar maarschalk Vichy-president Pétain en naar Laval in 1940 en het Front National van Le Pen, Jean zowel als Marine? Op internet kun je veel literatuur vinden over

Pétain, Laval en andere aanhangers van het gesloten natiebeprijp.

Ernest Renan ▲ (1823-1892) is vooral bekend vanwege zijn revolutionaire boek over het leven van Jezus, 'Vie de Jésus'. Over de ontmythologisering van Jezus van Nazareth: wel zoon van god maar geen Zoon van God. En vanwege zijn originele opvatting over de natie: 'Qu'est-ce qu'une nation?' Renan toog naar Leiden in 1877 om, uitgenodigd door het corps-dispuut Doctrina, in de Stadsgehoorzaal een lezing te geven over de Franse natie. Het was voor de beroemde Franse geleerde een soort try-out. Hij koos daarvoor misschien Nederland uit vanwege de Nederlandse libertaire traditie (Opstand, Patriottentijd). Pas in 1882 durfde hij zijn opvatting over de natie officieel te lanceren in Frankrijk, aan de Sorbonne (zie Henk Wesseling, a.w. 238). Renan's opvatting ging lijnrecht in tegen de in militaire kringen populaire Revanchegeachte ten opzichte van Duitsland. De Franse officier eind negentiende eeuw was geobsedeerd door de gedachte aan wraak tegenover Pruisen.

Renan vroeg zich af: 'Wat is een (Franse) natie? 'Van de ene kant is het een rijke erfenis aan herinneringen, van de andere kant is het een verlangen naar actuele overeenstemming, een verlangen om samen te leven, de wil om de erfenis van het verleden van waarde te doen zijn... (31). In de natie is 'de mens geen slaaf, noch van een ras, noch van een taal, noch van een religie, noch van de loop van rivieren,

noch van de ketenen van de bergen. Een grote cohesie van mensen, een gezonde geest en een warm hart creëren een moreel geweten dat men een natie noemt' (p.34).

Renan spreekt hier een andere taal dan Herder. Hij verwijt de Duitse opvatting over de natie dat deze niet nationaal is maar raciaal. (pp. 34 e.v.). En daarbij horen de gesloten grenzen en de douane. Maar, aldus Renan, een natie is op zich positief, mensen die samenwerken. Het bestaan van de natie is een garantie voor vrijheid. Ze kan uitgangspunt zijn voor kracht, potentie, maar uiteindelijk 'zijn naties niet eeuwig. Ze zijn ontstaan en ze eindigen. **De Europese confederatie** (vet, JN) zal ze op den duur vervangen (p. 33). Geïsoleerd is een natie zwak' (p.33).

Dit (volgens sommigen links) idee van de open natie van Renan zal in de twintigste eeuw mede gedragen worden door **Emile Zola** ▶, Albert Thomas, Jean Jaurès, André Gide, André Malraux e.a. Zonder moeite durf ik de huidige president van Frankrijk Emmanuel Macron in dit rijtje op te nemen. Ook Duitse denkers en schrijvers als Erich Maria Remarque, Stefan Zweig, Thomas en Heinrich Mann, Sebastian Haffner en Joseph Roth. En bovenal Sandor Márai, wel Hongaar, vooral Europeaan, de meest scherpzinnige, o.a. in diens boeken 'Bekentenissen van een burger' en 'Land, Land...'

Het Nationalisme wordt in onze dagen door velen als tamelijk negatief beschouwd. Daar ben ik het volledig mee eens. We dienen wel te bedenken dat het in de gekoloniseerde landen van Afrika en Azië een zeer constructieve rol heeft gespeeld op weg naar de onafhankelijkheid. Helaas vervult het anno 2017 een anti-Europese en soms zelfs een anti-democratische rol. Tenslotte zij opgemerkt dat Dageraadsmensen op alle mogelijke manieren (m.n. in De Vrijdenker, de Vrijdenkers Radio Omroep, brochures en protestmeetings) – en zij namen vaak het initiatief – geprotesteerd hebben tegen de uitwassen van het nationalisme zoals het fascisme, racisme, anti-semitisme en nationaal-socialisme. Anton Constandse, Jan

Hoving, Adrien Henri Gerhard, Leo Polak, Louis Fles en Jo de Haas dienen genoemd.

Er was, er is nog steeds, een bredere basis en een humaner perspectief dan de natie, hoe open die ook is: Renan noemt die de Europese Confederatie. Want hoe de geschiedenis ook verder gaat, ik wil me graag aansluiten bij de woorden van Renan en Sándor Márai: 'Ik heb Europa gezien en Europa's geluiden en stemmen gehoord, ik heb een cultuur beleefd... Had het leven me meer kunnen geven?' (Márai, 452).

Literatuur

Henri Peyre, *Renan*. Presses Universitaires de France, Paris 1969, 85
H.L. Wesseling, *Scheffer, Renan, Psychiatri. Een Franse cultuur- en familiegeschiedenis 1815-1914*. Prometheus, Amsterdam 2017, 238
L.H.M. Wessels en A. Bosch, *Veranderende grenzen. Nationalisme in Europa, 1815-1919*. Sun, Nijmegen 1992, passim.
Sándor Márai, *Bekentenissen van een burger*. Wereldbibliotheek, Amsterdam 2007.

CITATEN VAN MULTATULI

Principes zijn dingen die men gebruikt om iets onaangenaams na te laten.

Het uitroeien van één vooroordeel is meer waard dan het bedenken van tien nieuwe stelsels.

Velen laten 't kwaad niet, omdat zij het haten, maar uit vrees voor de gevolgen en noemen dan die vrees: deugd.

Daar is tussen verstand en geest geen zo wijde kloof als beweerd wordt door mensen die gebrek hebben aan beide.

Vervulling van de leegte van de ziel

Over religie en pseudoreligie

Fons Tel

‘We moeten niet onderschatten dat we een bezielde ruimte nodig hebben om in te leven.’

Haroon Sheikh, *Embedding Technopolis, Turning modernity into a home*

De redactie van De Vrijdenker heeft ons uitgenodigd te schrijven over de behoefte aan geloven in een tijd van ‘onstuitbare ontkerkelijking’. Ze schrijft: ‘Veel mensen denken tegenwoordig dat ze niet geloven, terwijl ze dat wel doen. De onstuitbare ontkerkelijking betekent dan ook niet zonder meer een afname van geloof. De leegte van zielen wordt gevuld met allerlei pseudoreligie, die zich vaak hult in het gewaad van wetenschap. Het duidelijkste voorbeeld is de antroposofie, de leer van Rudolf Steiner (1881-1925).’ (De Vrijdenker, 2017-08) Hiermee neemt de redactie aan dat ontkerkelijking tot pseudoreligieuze stromingen leidt, en dat pseudoreligie blijkbaar iets anders is dan ‘echte’ of ‘ware’ religie. Onderstaand een poging deze aannames nader te onderbouwen.

Religie

Om het begrip pseudoreligie te kunnen onderscheiden van het begrip ‘echte’ of ‘ware’ religie, lijkt het me nuttig eerst aan te geven wat we onder religie moeten verstaan. Laat ik de meest algemene definitie van religie geven die ook rekening houdt met de etymologie van dat begrip, namelijk: religare = verbinden. Religie houdt het besef levend dat we (a) deel zijn van een groter geheel en (b) dat ze ons verbindt met andere mensen, met andere levende wezens (de natuur) en met de generaties voor en na ons.

Bij a. Dat we verlangen deel te zijn van een groter geheel, houdt onder andere in dat we als individu afgescheiden zijn van dat geheel (we zijn een deel), maar dat we een sterk verlangen hebben er deel aan te nemen, dat we opgenomen worden in het geheel. Welke dimensies en kwaliteiten dat geheel bevat, is iets wat religies verschillend invullen en wat ze dan ook onderling doet verschillen. Die invulling van dat geheel noemen we de heilsleer van de betreffende religie. Met die invulling vormt de specifieke heilsleer van een religie de brug die geslagen moet worden tussen de mens in deze wereld van aardse beslommeringen en de ‘andere’ wereld waarin verlossing eruit bestaat op te gaan in een groter geheel. Voor het christendom vormt de heilsleer de Bijbelse boodschap van de verlossing van de mens uit de (erfelijke) staat van zijn of haar zondigheid door het lijden en de dood van Christus. Bij de boeddhisten is de heilsleer door Boedha omschreven als de kennis van de ‘vier nobele waarheden’ en het volgen van het ‘edele achtvoudige pad’ die samen tot verlichting

Fons Tel (Haarlem 1941), schrijver van het boek *Het kwetsbare vermogen. Een verkenning naar de werkelijkheid van het zelf*. Zie: www.fonstel.nl

leiden. In de Koran heeft de profeet Mohammed beschreven hoe de gelovige moslim moet leven om in het paradijs te komen na zijn of haar dood. Voor alle religies geldt dat de dimensie van het geheel van goddelijke, geestelijke en/of kosmische aard is, dat de kwaliteit ervan kan verschillen van het boeddhistische nirwana tot het zinnenstrelende paradijs van de islam, en dat de scheiding tussen de geestelijke en de stoffelijke wereld absoluut is.

Bij b. Door deel te nemen aan een groter geheel zijn we tegelijkertijd verbonden met andere mensen en met alles wat ons omringt. Dit deelnemen lukt alleen als we ons onderwerpen aan de wetten en regels die ons door de respectievelijke heilsleren worden opgelegd. Deze wetten en regels drukken zich vooral uit in de rituelen van de religieuze praktijk die tot culturele gewoonten en opvattingen leiden. Aan wie zich niet houdt aan de wetten en regels worden sancties opgelegd die in het ergste geval kunnen leiden tot excommunicatie, verbanning of zelfs de doodstraf. Zij die de wetten en de regels streng in acht nemen, streven naar heiligheid en zuiverheid om zo zeker te zijn van het heil van de verlossing in de ‘andere’ wereld. Meestal vormt zich een priesterkaste die bemiddelend optreedt tussen de ‘andere’ wereld van de geestelijke machten en de ‘gewone’ wereld van de alledaagsheid. Alle religies nemen dan ook aan dat er achter de alledaagsheid een hogere werkelijkheid schuilgaat die de ware werkelijkheid is. We zouden dit nu het absolute dualisme van stof en geest noemen waarbij de stof de verschijnende en de geest de ware werkelijkheid is.

Pseudoreligie

Kernzaken van iedere ‘echte’ of ‘ware’ religie zijn dus:

- de absolute scheiding van een ‘ware’ of geestelijke wereld en een schijn- of stoffelijke wereld;
- de mens leeft op het breukvlak van deze twee werelden en voelt zich daar onbehagelijk bij – de eerder genoemde leegte van de ziel;
- door zich te houden aan de wetten en regels van de heilsleer, verlost de mens zich van deze *double bind* en wordt na zijn of haar dood in de ‘ware’ wereld opgenomen.

Onder invloed van de Verlichting en de daaruit voortkomende wetenschappelijke inzichten is in het Westen een secularisatie op gang gekomen. Daarbij is de waarde en betekenis van een bovennatuurlijke of geestelijke wereld sterk gerelativeerd en is het accent van de aandacht vooral op de ons verschijnende wereld komen te liggen. Dat wil echter niet zeggen dat daarmee het mentale onbehagen of de leegte van de ziel bij het individu is opgeheven of vervuld; integendeel zelfs. Dit mentale onbehagen is weliswaar de motor geworden van ons productief en consumptief gedrag en heeft ons veel welvaart gebracht, maar de breuk tussen de ‘ware’ en de schijnwerkelijkheid is daarmee niet opgeheven. We blijven ons bewust

van de tijdelijkheid van de verschijnende wereld en dit bewustzijn is niet te vervullen met welke materiële middelen dan ook. Dus zoeken wij naar antwoorden op de vragen die dit bewustzijn ons stelt. Die antwoorden kunnen wij vinden in de vele ideologieën, levensbeschouwingen en ja, pseudoreligies, die zich in de loop van de tijd na de Verlichting hebben gevormd. Het grote verschil tussen de 'ware' religies uit het verleden en de pseudoreligies van onze tijd ligt vooral in de dimensie van de twee werelden. De 'ware' religies brengen een absolute scheiding aan tussen deze twee werelden, terwijl voor de pseudoreligies deze scheiding relatief, of beter transitief is.

Dit onderscheid is goed aan te tonen als we kijken naar de antroposofie van Rudolf Steiner. Ook deze heilsleer gaat ervan uit dat achter de materiële of verschijnende wereld een geestelijke of wezenlijke wereld schuilgaat. Volgens Steiner hebben wij die geestelijke wereld de afgelopen tijd in onze ontwikkeling op materieel gebied uit het oog verloren en moeten we ons daar opnieuw op richten. De antroposofie wil onze vermogens om bij de spirituele kant van de werkelijkheid te komen, vergroten en daarin de weg wijzen. Wij zijn dus in staat hier en nu de 'ware' werkelijkheid te ontdekken en daarmee ons mentaal onbehagen (de leegte van de ziel) op te heffen. De scheiding tussen de geestelijke en de stoffelijke wereld is in de antroposofie echter relatief. We hoeven volgens de antroposofie dus niet te wachten op onze dood om in de geestelijke wereld opgenomen te worden. Ook voor alle andere huidige pseudoreligies geldt dat het heil hier op aarde te verwezenlijken valt, omdat het onderscheid tussen geest en stof relatief is.

Volgens het *Pew Research Center* heeft Nederland in 2050 een andere religieuze meerderheid dan in 2010. Niet langer een christelijke, maar een ongebonden meerderheid. Volgens *Pew* behoren de ongebondenen tot een religieuze groep. Pastafarianisme, Kopinisme, Wicca of Neo-Paganisme, Miracle of Love, Satanisme, Spiritualisme, Secularisme, Atheïsme, Humanisme, Agnosticisme, Vrijzinnigheid, Nihilisme en nog veel meer worden als ongebonden religies beschouwd. (Zie: georgeknight.wordpress.com) Al deze zogenoemde ongebonden religies vallen wat mij betreft onder de noemer pseudoreligie, omdat ze alle voldoen aan de bovengenoemde criteria ervan.

Ideologie

Met bovenstaande analyse van het onderscheid tussen religie en pseudoreligie heb ik, naar ik aanneem, genoegzaam aangetoond dat dit onderscheid reëel gemaakt kan worden. Het ligt voor de hand dat het vóórkomen en de groei van dergelijke ongebonden of pseudoreligies een gevolg zijn van de opkomst van de secularisatie die zich vanaf de Verlichting in het Westen heeft ontwikkeld. Immers, de relativisering van de

Shinjeonchi Church bijeenkomst in Zuid-Korea

scheiding tussen de spirituele en de materiële wereld is een kenmerk van secularisatie. Geen 'ware' of 'echte' religie heeft ooit onder invloed van de Verlichting haar beeldvorming van de 'andere' wereld en haar heilsleer wezenlijk veranderd. Voor het protestantisme, dat aan de bron van de Verlichting heeft gestaan, zou nog een kanttekening geplaatst kunnen worden. Deze leer kent aan het individu namelijk een intrinsieke waarde toe in relatie tot

zijn of haar heil en tot God. Maar **Calvijn** ▼ trok de scheidslijn tussen beide werelden scherp door te stellen dat de mens weliswaar wikt, maar God uiteindelijk beschikt.

Nu kan de vraag gesteld worden of de vele vormen van ideologieën die zich na de Verlichting hebben ontwikkeld (liberalisme, socialisme, communisme, fascisme, populisme, et cetera), ook onder de pseudoreligies gerangschikt kunnen worden. Wanneer deze ideologieën voldoen aan de criteria van de pseudoreligies, zou ik daar geen moeite mee hebben. Die criteria luiden:

- Er moet een wereldbeeld gevormd zijn waarin het individu deel kan uit maken van een groter geheel en zo zijn of haar eigen begrenzing kan overstijgen.
- De scheiding tussen de materiële en de spirituele wereld moet relatief of beter transitief zijn.
- Er moet een heilsleer geformuleerd zijn die de richting aangeeft hoe door het individu het heil van het groter geheel gerealiseerd kan worden.
- In die heilsleer moeten wetten en regels opgesteld zijn die het gedrag van het individu nader bepalen, zodat het weet wat goed en wat fout is.
- Er moet zich een geestelijke of intellectuele elite gevormd hebben die in staat is aan te geven of de heilsleer ook op een juiste wijze wordt geïnterpreteerd en geïmplementeerd.

Het lijkt me niet moeilijk aan te tonen dat het socialisme, communisme, fascisme en populisme in meer of mindere mate voldoen aan genoemde criteria. Ze hebben een ideologisch wereldbeeld gevormd waarin een betere werkelijkheid voor de mens voorgespiegeld wordt, ze hebben een theorie die als een uitgesproken heilsleer dient en die richting geeft aan het handelen van het individu, en ze hebben een (partij)elite van

leiders en theoretici die de leer hebben geformuleerd en toezicht houden op de naleving ervan. Deze sociale ideologieën kan ik dus gevoeglijk scharen onder de kop pseudoreligie, met als nadere toevoeging: seculier. Voor hen is namelijk de scheiding tussen de alledaagse en de ideale werkelijkheid weliswaar reëel maar relatief. (1)

Sciëntisme

Maar hoe zit het met het liberalisme, kunnen we dat ook onder de seculiere pseudoreligies scharen? Deze sociale ideologie heeft weliswaar duidelijke voormannen die de liberale leer als

het heil der mensheid propageren, maar deze leer is puur materialistisch zodat toch moeilijk aan het criterium van de scheiding van twee werelden voldaan wordt. Schijn bedriegt echter, ook deze leer gaat uit van een dubbele werkelijkheid die met behulp van de wetenschappelijke methode onderzocht kan worden en die tot waarheidsclaims leidt. In *Bootcamp waarheidsstraining* (De Vrijdenker 2017/07) stelt de liberaal Floris van den Berg dat om kritisch te kunnen denken, wij de onderscheiding van Kant moeten aanhouden tussen de noumenale en de fenomenale wereld. De noumenale (of geestelijke) wereld is de wereld zoals die op zichzelf, *an sich*, is en die wij ook nooit zullen leren kennen. De fenomenale wereld is de wereld zoals die ons verschijnt middels de zintuigen, en die wij leren kennen en waarvan wij een beeld vormen middels onze kenvermogens. Volgens Van den Berg is de wetenschap de beste methode die wij als mens hebben om de fenomenale wereld te leren kennen.

'De beste kans om tot een *waarachtig* beeld van de wereld te komen is via de wetenschappelijke methode,' schrijft hij. (Cursivering van mij. F.T.) Met andere woorden, alleen de wetenschap is in staat ware kennis op te doen van de wereld om ons heen. Vanwaar deze waarheidsclaim? Dat vertelt Van den Berg ons niet, het wordt als een leer-

stelling geponeerd. Kant noch Van den Berg is echter in staat vanuit de zintuiglijke waarneming en/of de methodisch-wetenschappelijke denkgang *evidence-based* tot de waarheid te komen dat er achter de verschijnende wereld nog een andere wereld verborgen ligt. Van den Berg noemt in zijn artikel een dergelijke overtuiging zelf een irrationeel geloof dat in de filosofie metafysica genoemd wordt. Toch is zijn zogenaamd *critical thinking* op dit irrationele geloof gebaseerd. We noemen een dergelijke overtuiging sciëntisme▲, volgens Wikipedia de ideologie die van de beoefening van de (positivistisch opgevatte) wetenschap de oplossing van alle problemen verwacht. De natuurwetenschap is daarbij superieur aan alle andere interpretaties van het leven (filosofie, religie, intuïtieve kennis, alledaagse wijsheid, enzovoorts), en aan de andere takken van de wetenschap, zoals de menswetenschap (psychologie, sociologie, economie, enzovoorts.)

Wanneer we de waarheidsclaim van het sciëntisme serieus nemen, dan moeten we vanuit de praktijk van de wetenschap zelf concluderen dat deze claim zich beperkt tot de zich regelmatig herhalende processen en patronen in de natuurlijke en culturele werkelijkheid. Ofwel, de wetenschappelijke kennis focust zich op de mechanische, causaal gerelateerde processen die technologisch hanteerbaar en sociaal nuttig te maken zijn. Zodra sprake is van interactieve processen, zijn ze voor de wetenschap niet meer kenbaar en voor de techniek niet meer hanteerbaar. Vandaar dat de wetenschap alleen zogenaamde geobjectiveerde kennis kan verwerven. Alle andere vormen van kennis zullen we moeten opdoen vanuit andere bronnen van ons kenvermogen: filosofie, geloof, intuïtieve kennis, kennis op basis van alledaagse (werk)ervaring, en niet te vergeten: fantasie of voorstellingsvermogen. Zonder dat laatste heeft zelfs de wetenschap geen poot om op te staan, want wat voor voorstellingsvermogen

heb je niet nodig om een wereld achter de verschijnende wereld te vermoeden?

Al met al kan ik om de volgende redenen stellen dat het sciëntisme de heilsleer is van het liberalisme:

- Zij - de heilsleer - onderscheidt twee werelden, namelijk de noumenale en de fenomenale werkelijkheid.
- Ze formuleert de rituele denkprocessen en handelingen om repeterende processen te verklaren.
- Ze claimt dat ze de enige methode van waarheidsvinding is.
- Middels de liberale heilsverwachting kan het individu zijn mentale onbehagen opheffen in het grotere geheel van een liberale welvaartstaat.
- Daarbij komt dan nog dat deze heilsleer haar 'priesters' heeft in de vorm van professoren en wetenschappers die de elite vormen van de liberale maatschappij.

Op grond hiervan kan gerust gesteld worden dat ook het liberalisme een seculiere pseudoreligie is.

Conclusie

Dit samenvattend kan ik de stelling van de redactie onderschrijven dat de 'onstuitbare ontkerkelijking' heeft geleid tot allerlei pseudoreligies, die de 'leegte van zielen'

met hun heilsleren trachten te vervullen. Ook kan ik onderschrijven dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen religies en pseudoreligies. Dit onderscheid ligt met name op het vlak van het zogenaamde twee-wereldenconcept: de stoffelijke of verschijnende en de geestelijke of de niet-kenbare wereld. Voor de 'ware' of traditionele religies heeft dit onderscheid een absoluut karakter, voor de pseudoreligies is dit onderscheid relatief of transitief. Met inachtneming van de genoemde criteria voor pseudoreligies, is het mogelijk de vele sociale ideologieën waaronder het liberalisme, seculiere pseudoreligies noemen.

Met Haroon Sheikh (zie boven) ben ik het eens dat 'mensen – ook al zijn ze zich daar zelf niet altijd van bewust – zich verbonden willen voelen met de traditie waaruit ze voortkomen. We hebben misschien geen rituelen, gebeden of bezweringen meer nodig om het land te bewerken, maar wél om niet ontworteld te raken en zin te ervaren in ons eigen leven en in onze gemeenschappen.' Die rituelen en bezweringen hebben we trouwens hard nodig om het land zodanig te bewerken, dat we in de toekomst op een meer duurzame wijze dan momenteel ons voedsel verkrijgen. Daarvoor hebben we wel een andere pseudoreligie nodig dan het liberale kapitalisme en zijn sciëntistische heilsleer.

Noot

1) Ook het populisme kan geschaard worden onder de kop pseudoreligie. In een dubbelinterview met Thierry Baudet en Tommy Wieringa (*Vrij Nederland*) vertelde Baudet dat het 'project van zijn leven' eruit bestaat de 'heelheid van de wereld' te herstellen. Die heelheid zou volgens hem vóór de Eerste Wereldoorlog nog bestaan hebben. Ook hier twee werkelijkheden, het bestaan van een groter geheel waaraan wij als individu deel kunnen nemen, en een 'hogepriester' (Baudet) die het als zijn taak ziet ons naar dat grotere geheel te leiden.

Concurrentie voor de onzin van Deepak Chopra

Review van de film “Down to Earth” van Rolf Winters en Renate Heinen

Mark Huisjes

We leven in een veranderende samenleving die de grote leugens van de vorige eeuwen achter zich begint te laten. Het communisme is gevallen, de kerken stromen leeg en steeds meer discriminatie wordt afgebroken door bewegingen voor democratie, vrouwenrechten en LHBT-rechten. Recentelijk echter springen steeds meer *New Age bewegingen* in het gat dat sommigen ervaren doordat het christendom ongeloofwaardig is geworden. Dit heeft geleid tot een breed scala aan goeroes zoals Deepak Chopra die vage, ondefinieerbare “ervaringen” verkopen. Een van de nieuwste goeroes die internationaal faam weet te behalen is de Nederlander Rolf Winters met de film “Down to Earth” (2015).

“Down to Earth” is professioneel geschoten en spreekt veel mensen aan vanwege de kritiek op consumentisme, ecologische achteruitgang en onpersoonlijkheid in de huidige samenleving. Zo is de film populair bij milieubewuste kijkers en is de film getoond bij het Indigenous Peoples paviljoen tijdens de COP21 klimaat conferentie in Parijs. Ondanks veelvuldige referenties naar speciale “Earth Keepers” gaat de film echter niet zozeer in op maatregelen tegen de steeds groter wordende milieuschade. Wat de film voornamelijk weergeeft is hoe Winters en zijn vrouw Renate Heinen samen met hun kinderen voor een jaar de moderne maatschappij gedag zeggen en de wereld afreizen op zoek naar spirituele wijsheid. Ondanks de titel die Winters aan zijn film heeft meegegeven is “Down to Earth” alles behalve *down to earth*. Eigenlijk is er niets aan deze film dat kan worden omschreven als een nuchtere, realistische of rationele opvatting van de werkelijkheid.

Hun huis verkocht, hun motivatie en consulting-bedrijfje verkocht, de kinderen van 2, 4 en 7 jaar van hun antroposofische school gehaald, toog het gezin al filmend af naar de bossen van Michigan om medicijnman Nowaten te ontmoeten. Na drie jaar wachten mochten ze dan eindelijk op audiëntie komen. Na zo lang wachten mag natuurlijk wel verwacht worden dat een ontmoeting heel bijzonder is en het gezin ervoer de ontmoeting dan ook als een ware openbaring. Hierdoor geïnspireerd trekt het gezin de wereld over op zoek naar nog meer openbaringen. Een reeks van diep klinkende horoscopspreuken van Nowaten en andere sjamanen zijn dan ook opgenomen in de film.

Niet alleen de spreuken van Nowaten in de film zijn zweverig. De gehele 80 minuten durende film is een exercitie in het zeggen van zo veel mogelijk woorden met zo weinig mogelijk inhoud. Het resultaat is er dan ook naar. Winters heeft succesvol een volledig inhoudsvrije taal gecreëerd waar **Deepak Chopra** ▼ met zijn “kwantum bewustzijn” jaloers op kan zijn. Zo wordt er gesproken over “*een diepe connectie met, en geloof in Alles*”, en wordt er gesteld dat “*alles energie is en alles geest is*”. Ook stelt de film dat we “*allemaal in touch geboren worden*

Mark Huisjes is student Milieu en Natuurwetenschappen aan de Universiteit Utrecht

maar dit verliezen door ego” en dat we “*weer met deze universele wijsheid in contact moeten komen*”. Deze indrukwekkende woordsalade wordt nog eens verder aangedikt door referenties naar kosmische energie, universele levenskrachten, karma en spirituele zielen en geesten.

Alsof dat nog niet genoeg was, kunnen met enige nadere observatie in deze soep van vaagheden toch enkele duidelijke ideeën worden waargenomen zoals telepathie, buitenzintuiglijke waarneming en miraculeuze genezingen. Deze “genezingen” door zogenaamde “alternatieve geneesmiddelen” zijn slechts kwakzalverij. Winters neemt ook profetieën over de toekomst uiterst serieus maar deze besloot hij uiteindelijk niet op te nemen in zijn film.¹

Bij monde van Winters is het belangrijkste doel van de film om mensen te tonen hoe ze weer “in contact kunnen komen met de natuur” en hun “eigen ego kunnen laten varen”. Het is boeiend om te zien hoe hiermee wordt omgegaan. Zo staat het gezin lachend voor de foto te poseren gehuld in lagen ruw afgewerkte dierenhuiden. Echt in harmonie met de dieren die waarschijnlijk onder ongecontroleerde omstandigheden gedood en gevild zijn zodat ze die foto konden nemen lijkt dit in ieder geval niet.

Naast “*in touch*” zijn met de natuur is dus ook het afbreken van “ego” belangrijk. Dit begrip ego wordt niet echt serieus genomen en is iets dat

¹ Interview met Rolf Winters door Lilou Mace voor het YouTube kanaal Lilou Mace TV <https://www.youtube.com/watch?v=Ozc8M34x18o>

nog het meest weg heeft van een door westers boeddhisme geïnspireerde term op een inspiratieposter. Maar toch, als we het simpelweg opvatten als egoïsme dan moet erkend worden dat Winters met zijn film niet vrij is van hypocrisie. Niet alleen omschrijft Winters zijn eigen film als “een meesterwerk” op zijn site¹, zijn beslissing om zijn kinderen mee te nemen op zijn spirituele ontdekkingsstocht spreekt ook niet van onbaatzuchtig ouderschap. Aangezien de familie Winters gelooft dat de medische wereld een groot complot op touw heeft gezet om vaccins te verkopen, hebben ze hun kinderen niet ingeënt.² Oningeënt met

¹ <http://www.downtoearthfilm.com/>

² Persoonlijke communicatie met Rolf Winters.

zeer jonge kinderen door gebieden reizen waar Japanse encefalitis, malaria, hepatitis A, B en C, hondsdoelheid, tuberculose, meningitis, difterie, tetanus en polio, bof, mazelen en rode hond heersen is tamelijk onverantwoord. De familie mag van geluk spreken dat hun kinderen niet zijn overleden.

De film spreekt uiteraard met lof over de kinderen op deze reis.

Hier bovenop komt nog eens dat het twijfelachtig is in hoeverre de kinderen op deze filmreis van fatsoenlijk onderwijs hebben kunnen genieten. Dit aangezien de periode tussen ongeveer het 2^e en 10^e levensjaar bekend staat als een kritieke periode voor het ontwikkelen van vaardigheden zoals taalbeheersing, schriftbeheersing, rekenen en muzikaliteit³. Zijn zoontje wilde in ieder geval niet meekomen en at in de eerste weken vrijwel niets.⁴ Van een

³ S. Pinker (1994) - The Language Instinct: How the Mind Creates Language

http://www.goodreads.com/book/show/5755.The_Language_Instinct

⁴ Interview met Rolf Winters door Lilou

vrije keus voor de kinderen om mee te doen aan dit project en om op deze manier gefilmd te worden was in ieder geval geen sprake.

Al met al lijkt deze film een voorbeeld van uit de hand gelopen “Ietsisme”, de houding waarbij niet (meer) geloofd wordt in de gevestigde religies maar waarbij wel wordt vastgehouden aan “iets hogers”. Deze houding is internationaal aan een flinke opmars bezig, dus Winters zal nog wel een tijd een groeiend publiek houden. In Nederland is de vraag naar zulk ondefinieerbaar spiritueel ietsisme inmiddels over zijn hoogtepunt heen volgens de EO.⁵

“Down to Earth” is een film die tjokvol zit met ondefinieerbare spirituele feel-good-nonsens. Voor iedereen met een greep op de realiteit die tracht mentaal gezond te blijven is deze film dan ook af te raden. Winters is met deze film opgestaan als de Nederlandse Deepak Chopra, een dubieuze eer.

Mace voor het YouTube kanaal Lilou Mace TV

<https://www.youtube.com/watch?v=Ozc8M34xl8o>

⁵ Onderzoek EO, God in Nederland (2016)

<http://www.eo.nl/geloven/nieuws/item/nederland-is-god-kwijt-geraakt/>

Pseudoreligies en ander geloof

René van Elst

Op 4 januari 1964 werd in het satirische TV-programma *Zo is het toevallig ook nog eens een keer* door Peter Lohr op zalvende toon een tekst uitgesproken, die sindsdien bekend is onder de titel 'Beeldreligie'. Daarin zette hij uiteen dat de terugloop in het kerkbezoek geen verontrusting hoefde te wekken, omdat miljoenen een nieuwe religie hadden gevonden in de TV-verslaving, de dagelijkse beeldbuis-eredienst, waarvan de kruizen (tv-antennes) op de daken het symbool waren. Ook sprak hij een parodie op het Onze Vader uit (“... geef ons heden ons dagelijks programma...”). Dit geestige item, dat ik toen live gezien heb en dat véél stof heeft doen opwaaien, kunt u op het internet makkelijk terugzien en horen.

Zo werd een maatschappelijk verschijnsel, dat in amper tien jaar een hoge vlucht had genomen, schertsenderwijs bestempeld als een religie. Er is méér dat je zo kunt bekijken; denk aan het alomtegenwoordige smartphone-gebruik. Zoals pastoors vroeger hun brevier lezend over straat gingen, spoeden nu tallozen zich, slechts in noodgevallen vóór zich kijkend, door het stadsgewoel, het Internet als oppergod en Facebook, Whatsapp, Instagram, Spotify en noem maar op als lagere godheden aanbeddend. Denk ook eens aan het fanatisme dat wordt getoond als het gaat om bijvoorbeeld de voetbalsport.

Als aldus over een religie wordt gesproken, is dat humoristisch bedoeld – al kan het met een ondertoon van ernst zijn. Duidelijk ernstiger is de toon wanneer het gaat over een **pseudoreligie**. Pseudo betekent immers nep of vals of namaak. Wie over een pseudoreligie spreekt, geeft blijk van afkeuring van het verschijnsel dat hij ermee bedoelt. Ik kom

daar straks op terug, want het zou niet correct zijn om over pseudo-religie te spreken zonder eerst te omschrijven wat een 'echte' religie is. Daar wijst Fons Tel terecht op in zijn artikel op pag. 6.

'Echte' religie

In zijn eerste omschrijving van religie legt Fons Tel de nadruk op het zich deel weten van een groter geheel van mensheid en natuur. Pas verderop noemt hij het volgens mij essentiële element, namelijk de overtuiging dat er buiten de stoffelijke alledaagsheid een hogere, geestelijke, werkelijkheid bestaat. Anders dan Fons Tel meen ik dat niet elke religie een verlossingsleer omvat of het idee dat de wereld van na de dood meer 'waar' zou zijn dan de wereld der levenden. Ik denk hierbij aan de religies van de Grieken en Romeinen. Mijn indruk is dat er voor hen maar één werkelijkheid bestond waar het godenrijk, het mensenrijk en de onderwereld deel van uitmaakten. In hun geloof werden de mensen niet 'verlost', zij hoefden alleen maar de goden te eren en te vriend te houden; al doende konden ze ook nog proberen achter de intenties van de goden te komen.

Als mijn omschrijving van **religie** zet ik een aantal elementen, deels uit bestaande definities, onder elkaar; het gaat om

- een cultureel systeem met een traditioneel karakter dat draait om een bepaalde levens- en wereld**beschouwing**
  - kern van die beschouwing is het geloof aan een bovennatuurlijke werkelijkheid en bovennatuurlijke krachten/personages (geesten of goden die veelal geacht worden alles te hebben geschapen en macht over die schepping uit te oefenen)
  - gewoonlijk gekoppeld aan het geloof dat de mens een ziel heeft die na de dood op enigerlei wijze voortbestaat (hiernamaals, reïncarnatie)
  - de waarheid van de beschouwing wordt veelal (niet in het antieke polytheïsme) geacht geopenbaard te zijn aan een profeetachtige persoon
  - in een aantal gevallen (ook weer niet in het antieke polytheïsme) gekenmerkt door een heilsleer – die zich hier niet kort laat omschrijven
  - kennelijk voorzienend in een behoefte aan zingeving
- met leefregels en voorschriften inzake gedrag jegens anderen (moraal) en jegens de veronderstelde bovennatuurlijke personen (gebed, eredienst, offers etc.)
- met functionarissen (priesters, sjamanen etc.) die de religie op allerlei manieren levend houden.

Een pseudoreligie vertoont kenmerken van een religie en je zou dus denken dat zo'n pseudoreligie zich moeilijk van een 'echte' religie – ik doel daarmee op één van de traditionele godsdiensten – laat onderscheiden. Maar wie het over een pseudoreligie heeft, spreekt daarmee een zekere mate van afkeuring over het verschijnsel uit. En dat kost over het algemeen weinig moeite. Eerste indrukken en gevoelens zijn vaak bepalend voor hoe men tegen zo iets aankijkt.

Afkeuring

De afkeuring kan van verschillende kanten komen:

1. een aanhanger van een 'echte' religie kan een bepaalde kijk op de dingen een pseudo-religie noemen omdat hij daaraan religie-achtige kenmerken toeschrijft en die kijk in strijd acht

met zijn eigen religie. We kunnen hierbij bijvoorbeeld denken aan Darwinisme dat wel eens 'ook een geloof' wordt genoemd. Voorts kan men zich keren tegen een geveinsde religie, dus een religie waarin degenen die haar verkondigen, zelf niet geloven.

2. een niet-religieus persoon kan een bepaalde kijk op de dingen een pseudo-religie noemen om daarmee een nog grotere afkeuring uit te spreken dan wanneer hij het heeft over een 'echte' religie. Ook kan hij bepaalde ideeën-complexen pseudo-religies noemen omdat die geloofselementen en religie-
vervangende elementen hebben.

3. iemand – gelovig of niet – kan een bepaalde overtuiging een pseudoreligie noemen om aan te geven dat mensen zich daarin te veel vastbijten en/of ernaar streven om aan anderen vanuit die overtuiging hun wil op te leggen. Zo schreef Frans Kellendonk, geciteerd door Arnon Grunberg, eens: "Maak die weldenkende zielen maar eens duidelijk dat hun rationalisme, hun positivisme, hun politieke overtuigingen vooral, allemaal pseudo-religies zijn." Grunberg voegde daaraan toe: "Het wordt dikwijls vergeten, bijvoorbeeld door atheïsten die menen zich bevrijd te hebben van het irrationalisme, dat politieke overtuigingen een pseudo-religie kunnen worden, inclusief rituelen en geloofsgemeenschappen. Hetzelfde kan worden beweerd over kunst en wetenschap. De heilsverwachtingen die mensen hebben van de wetenschap doen denken dat zij geloven dat diep in de wetenschap de Messias verstopt zit."¹

Een atheïstische simplificatie

Voor een atheïst is *elke* religie nep of vals of namaak. Als atheïstische aanhanger van het 'simplisme' stel ik voor om als pseudo-religie te beschouwen:

- een geloofssysteem en of een verheerlijkingstraditie, waarin goden etc. geen rol spelen
- een namaakreligie.

Bij het eerste denk ik bijvoorbeeld aan het geloofssysteem van de Antroposofie. Daarin is wel sprake van een 'geestelijke wereld' en Christus wordt wel als een belangrijk figuur beschouwd, maar van een eredienst kun je hierbij niet spreken. In De Vrijdenker 2015-07 heeft u een kritisch artikel over de Antroposofie kunnen lezen. Maar er is veel meer te bedenken. Verschijnselen die je in scherts religies kunt noemen, zoals het voetbalfanatisme, kun je met meer ernst als pseudoreligies betitelen. Wat te denken van de bijna-verafgoding van mensen als Gandhi, King en Mandela (om van figuren als Elvis (The King) Presley maar te zwijgen)?

Een aardig voorbeeld van een namaakreligie, zij het dan een fictieve, vinden wij in de roman van Karel van het Reve *Nacht op de kale berg* (1961). De jonge NRC-redacteur Joop zet een religie op touw om binnen een jaar een miljoen gulden bij elkaar te schrapen, omdat hij, samen met zijn vriend Bram, een aantrekkelijk meisje had ontmoet dat bereid was om na een jaar tussen de beide heren te kiezen als er dan een miljoen op tafel zou komen. Bram fungeert in Joops religie – aanvankelijk zonder dat zelf te weten – als een soort profeet. (Pas

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

op: *spoiler!*) Toen het moment aanbrak dat het miljoen vergaard was en de jongedame haar keuze moest maken, weigerde zij, waarna Joop – die intussen Justitie op zijn hielen had wegens oplichting – woedend het miljoen verbrandde. Althans, dat was een misschien niet (geheel) waar gebeurd verhaal dat door Bram werd verteld aan de ik-figuur die het boek begint. Kunt u dit volgen? Maakt niet uit; het gaat om het idee van financieel gewin met een namaakreligie.

Dat idee is ook in de praktijk toegepast. De Amerikaanse *science fiction*-auteur Lafayette Ronald Hubbard ▲ (1911-1986) klaagde er in 1949 of 1950 in een gezelschap van collega-auteurs over dat hij zoveel aan de belasting moest afdragen. Toen is hem de suggestie aan de hand gedaan om met een religie nieuwe inkomsten en een aanzienlijk belastingvoordeel te genieten. Zo gezegd, zo gedaan... en zo is de wereld verrijkt met Scientology. Dit weten wij van Michael Shermer, die het gehoord heeft van de S.F.-auteur Harlan Ellison, die deel uitmaakte van het gezelschap.²

Een lastig punt voor het maken van onderscheid is dat uit een namaakreligie iets kan ontstaan wat door veel mensen als een 'echte' religie wordt beschouwd of waaraan het voordeel van de twijfel wordt gegund. Ook hier kunnen wij Scientology noemen, evenals het Mormonisme, waarvan de herkomst amusant beschreven is door Christopher Hitchens in het hoofdstuk *Religion's Corrupt Beginnings* van zijn boek *God is not Great*. Nu ik het toch over Scientology heb: onze Vrijdenker van het Jaar 2016, Karin Spaink, heeft recent³ de aandacht gevestigd op een al twee seizoenen lopende TV-serie *Scientology and the aftermath*, waarin de misstanden in de Scientology-kerk goed gedocumenteerd aan de orde komen. Er staan afleveringen van deze serie op het net maar die zijn niet zonder meer te bekijken. Een wel bekijkbare aflevering heb ik gevonden op <http://www.dailymotion.com/video/x550mlt>

Goedgelovigheid

Aan de basis van elk geloof ligt de menselijke goedgelovigheid, vooral die van het jonge kind, dat in een gelovig of 'gelovig' milieu opgroeit. Met diepgravende theorieën over het ontstaan en de functies van geloof en pseudogeloof ga ik u en mezelf nu niet vermoeien. Leuker is om een paar voorbeelden te noemen van namaakgeloof en vèrgaande goedgelovigheid die mij recent onder ogen zijn gekomen.

Je zou denken dat geen zinnig mens gelooft in kabouters. In HP De Tijd van 13 juli 2012 werden echter drie hoogleraren met naam en toenaam genoemd, die hebben verklaard te **gelooven in kabouters en/of kobolden**. Hoe verleidelijk het ook is om een aantal komische citaten te geven, ik geef u de link naar het artikel: <http://www.hpdetijd.nl/2012-07-13/professor-plop-drie-hoogleraren-die-in-kabouters-geloven/> Eén van de drie kwam samen met zijn vrouw ook uitgebreid met dit onderwerp aan bod in Trouw van 28 juli

2016. Ze zien de 'natuurwezens' niet, maar *voelen* ze. Gevonden op <https://www.trouw.nl/home/in-twente-voelen-de-kabouters-zich-zeer-op-hun-gemak~af2d543b/> (mogelijkerwijs is dit niet voor iedereen leesbaar).

Volgens Nu.nl van 28 september jl. is een zekere Anthony Levandowski, die werd ontslagen bij Uber om vermeende diefstal van bedrijfsgeheimen, een **kerk, 'Way of the Future', gestart op basis van kunstmatige intelligentie**. Het doel is een goddelijk figuur op basis van kunstmatige intelligentie te ontwikkelen en te promoten en door die godheid te aanbidden bij te dragen aan de verbetering van de maatschappij.

Mogelijk meent Levandowski iets geleerd te hebben van Hubbard en de Scientology-kerk. Inhoudelijk is het wel een origineel idee; wij weten dat goden in achterkamertjes geschapen zijn door de mens en hier zou dat dan voor de verandering eens in alle openheid moeten gaan gebeuren. Het doet me trouwens denken aan een kort verhaal ("*Answer*") van de *science fiction*-auteur Fredric Brown uit 1954: in een verre toekomst worden alle computers van 96 miljard planeten met elkaar verbonden om alle bestaande kennis met elkaar te combineren. Na het inschakelen en het stellen van de vraag "Is er een God?" antwoordt de ultieme computer "Ja, nu is er een God!" en een bliksemflits uit heldere hemel zet de schakelaar vast waarmee hij nog uitgezet zou kunnen worden.

Quasi-religie

Tot slot, nu we toch in de sfeer van de humor zijn, een religie-achtig verschijnsel dat ik quasi-religie wil noemen. Geloof komt er niet aan te pas, het gaat om een bepaalde *life style* die *tongue-in-cheek* (op humoristische wijze) wordt gepresenteerd alsof er sprake is van een religie. Ik bedoel **Dudeism**, the Church of the Latter-day Dude. Het evangelie van deze 'kerk' is de film *The Big Lebowski* (van Joel en Ethan Coen, 1998), waarin Jeff Bridges de rol vervult van de weinig om decorum gevende Jeffrey Lebowski, 'The Dude', die zijn dagen vult met bier drinken, bowlen en ouwehoeren met vrienden. In het dudeism gaat het erom *laid back* te zijn: "Het leven is kort en ingewikkeld en niemand weet wat-ie ermee moet. Dus doe er niets mee. Neem er gewoon je gemak van. Maak je niet zo druk over of je de finale haalt. Ontspan je met wat vrienden

en drink wat bier en of je ze nu allemaal omkegelt dan wel je bal in de goot terecht komt, doe je best om trouw (*true*) te zijn aan jezelf en anderen - dat wil zeggen, laat de dingen over je komen (*abide*)."

Zie verder <http://dudeism.com/>

¹ Arnon Grunberg in De Volkskrant van 20 mei 2015;

Kellendonk schreef op 15 november 1986 aan Gerard Reve.

² zie: https://en.wikipedia.org/wiki/Scientology_as_a_business - noot 19

³ Het Parool, 3 oktober 2017

Vooruitgang in godsdienst?

Anton van Hooff

Zoals dat bij een gedachterijke voordracht gaat, gingen bij de Anton Constandse Vrijdenkerslezing die **Maarten Boudry** ▼ op 7 oktober hield, de raderen van het eigen brein wentelen. Hij schetste religie als iets dat in de cultuurgenen van de mens zit, 'memen' noemt Richard Dawkins dat.

Ronald Plasterk gaf overigens in zijn AC-lezing van 2012 'De biologische functie van religie' een dergelijk beeld.

Als product van mijn meedenken stelde ik Boudry na afloop twee vragen: als in de evolutie van godsdienst het veelgodendom een stadium vertegenwoordigt dat soepel genoeg is om nieuwe goden te aanvaarden en daardoor de zon in het religieuze water kan schijnen, hoe komt het dan dat het polytheïstische hindoeïsme zich tegenwoordig zo volstrekt intolerant gedraagt? Indiase moslims worden vermoord omdat ze bief eten. Een afdoend antwoord had Boudry niet paraat. Mijn veronderstelling is dat het hindoeïsme als een echte godsdienst

wil meetellen. Daarbij hoort de aanspraak de waarheid in pacht te hebben. Dan zijn ongelovigen geen medemensen.

Mijn tweede vraag behelsde de plaats van het christendom in de religieuze evolutie. Natuurlijk zijn er in de grabbelton van het Nieuwe Testament genoeg teksten te vinden die oorlog, haat en kettervervolgiging legitimeren, maar er staan ook boodschappen in als 'Hebt uw vijanden lief en bidt voor wie u vervolgen!' (Matteüs 5:44). Zoiets staat nergens in de koran, laat staan oproepen om vijanden te vergeven. Dat boek geeft de wet van de Arabische woestijn uit de zevende eeuw weer: eer, wraak, oog om oog, hand bij dieven afhakken. Nergens staat ook dat allah de mensen liefheeft of dat ze hem – zeker geen 'haar' – moeten beminnen; ze moeten zich onderwerpen. Dat soort genegenheid wordt van christenen voor hun god wel gevraagd. En nog meer voor zijn zoon Jezus, die eigenlijk ons broertje is als wij tenminste allemaal kinderen van god zijn. In dat opzicht lijkt het christendom een hoger stadium van religie te vertegenwoordigen dan de zeven eeuwen jongere godsdienst van de muzelmensen.

Boudry gooide het in zijn antwoord over de boeg van toenemende

vroegzinnigheid. Natuurlijk zijn alle religies onderhevig aan 'humanitaire erosie'. De meerderheid van de moslims gedraagt zich in de praktijk volgens de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, maar zal desgevraagd beweren dat die waarden eigenlijk al door Mohammed zijn verkondigd – het is wel vlooien in de koran, hoor.

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Historisch maakt de liefdeboodschap van het begin af aan – mede – deel uit van de christelijke boodschap. Middeleeuwse mystica's beschouwden zich als bruiden van Jezus en beschrijven hun mystieke vereniging met de goddelijke bruidegom als een orgasme. Nog steeds zingen gospelkoren de jengelende liedjes 'How I love Jesus!' en 'Jesus loves me'.

Begrijp me goed: ook het christendom is een volstrekt verwerpelijk geloof. En natuurlijk heeft de mensheid dat niet nodig gehad in het humaniseringsproces. Antieke filosofen verklaren al dat het beter is onrecht te ondergaan dan te bedrijven. Ze pleiten voor clementie en beheersing van woede. Hun moraal is die van vrijdenkers: redelijke zedelijkheid. Als die antieke humaniteit had doorgezet, waren de mensheid vele duistere eeuwen bespaard gebleven.

Ambrose Bierce (1842 - 1913/1914 was een Amerikaans satiricus, vandaar 'Bitter Bierce'. Meest bekend is zijn *The Devil's Dictionary* die in wekelijkse afleveringen van 1881 tot 1906 verscheen. Een aantal van zijn omschrijvingen die te maken hebben met religie heb ik vertaald.

Anton van Hooff

CHRISTEN: iemand die gelooft dat het Nieuwe Testament een goddelijk geïnspireerd boek is, wonderbaarlijk geschikt voor de geestelijke behoefte van zijn buurman.

DOOPSEL: een heilige rite van zo grote werking dat hij die zich in de hemel bevindt zonder het ooit ondergaan te hebben voor altijd ongelukkig zal zijn

EUCHARISTIE: een heilig feest van de Godeters.

EVANGELIST: een bringer van goede boodschappen - in religieuze zin - die ons verzekeren van ons eigen heil en de verdoeming van onze burens

FILOSOFIE: route van vele wegen leidend van nergens tot niets.

De witte mens... een lastig en beladen onderwerp

René van Elst

Dit is een reactie op de twee artikelen van Fons Tel met de titel *De last van de witte man* in De Vrijdenker 2017-05 en 07. Ik heb hierbij dankbaar gebruik gemaakt van interne commentaren van Els Geuzebroek en Anton van Hooff.

Deel 1

In het eerste deel biedt Tel weerwoord tegen onder meer de stelling van Gloria Wekker¹ dat de 'centrale paradox in de Nederlandse cultuur' zou zijn 'de hartstochtelijke ontkenning van racisme en koloniaal geweld, die samengaat met agressief racisme en xenofobie'. Een stelling die zo *over the top* is, dat de lust je haast zou vergaan om er serieus op in te gaan. In de beschouwing van Tel op p. 29 van 2017-05 kan ik een heel eind meegaan. De historische onderbouwing in het hoofdstukje Cultureel Archief op pag. 30 is interessant, maar laat te wensen over. Tel verwijst naar hoe Amerikaanse zwarte soldaten bij de bevrijding werden ontvangen in Limburg. Uit het door Mieke Kirkels² geschetste beeld daarvan ('de zwarte bevrijders waren welkom in de volksbuurten maar niet in de villawijk') leidt hij af dat de witte *elite* in Limburg niet 'kleurenblind' was terwijl de *gewone mensen* 'witte onschuldigen' waren ten aanzien van gekleurde mensen; zij wisten van het koloniale geweld en de slavernij nauwelijks iets af, hadden nog nooit gekleurde mensen gezien en hadden dan ook geen racistische vooroordelen of gevoelens daarbij, meent Tel. Toch wordt door Kirkels ook gemeld dat er feesten waren waar zwarten niet werden toegelaten en cafés waar ze uitgemept werden.

Bij lezing hiervan vraag ik me af wat soldaten, wit of zwart, zouden moeten zoeken in een villawijk. Natuurlijk ga je als bevrijder naar de binnenstad om je in de feestelijkheden te mengen. Kennelijk kon je daar als zwarte ergens terechtkomen waar je werd gediscrimineerd of ergens waar dat niet gebeurde. Dus op zijn minst was een deel van de gewone mensen niet 'onschuldig'. En dat de elite uit de villa's meer kennis van koloniaal geweld en slavernij en (daardoor?) meer racistische vooroordelen had, lijkt me een onbewezen stelling. Hadden zij misschien wel gekleurde mensen gezien? Het bestaan van gekleurde mensen was algemeen bekend, al was het maar uit de missieblaadjes of de Katholieke Illustratie of uit films. Nederland had koloniën vol gekleurde mensen en daarvan kwamen er al heel lang ook naar ons land. Het is goed dat Tel iets tegen Wekker in 't geweer brengt, maar het verhaal van Mieke Kirkels is te zien als een momentopname uit een bepaalde streek en is als weerwoord op Wekker ontoereikend; voorts trekt Tel er te ver gaande conclusies uit.

Eerder in zijn artikel stelt hij al dat de gewone man in Nederland geen benul had van kolonialisme en slavernij en zelf onderdrukt werd door de burgerlijke elite en zich dus terecht 'onschuldig wit' voelde. Volgens mij wist iedereen in vroeger eeuwen dat we koloniën hadden en was men daar ook

trots op. 'Kolonialisme' was toen nog geen begrip; hoe het stond met concrete kennis omtrent de slavenhandel weet ik niet, maar het verhandelen en houden van slaven werd lang door Janenalleman als een normale zaak beschouwd. Niemand voelde zich 'onschuldig wit', want er was niemand à la Wekker die zei dat men 'schuldig wit' was.

Tel trekt een overdreven scherpe lijn tussen de burgerlijke elite en de onderdrukte en 'onschuldige' gewone man. Het is zo gezien wel consequent dat hij voor imperialisme, kolonialisme en slavernij in het vervolgartikel een verklaring zoekt in de mentaliteit van de (onderdrukkende) witte elite. Daar staat tegenover dat hij die elite tot hiertoe alleen heeft aangewezen in de Limburgse villawijken en dat hij een moeilijk na te volgen sprong maakt van racisme – misschien kunnen we beter zeggen discriminatie – in kleinschalig sociaal verkeer naar imperialisme, kolonialisme en slavernij.

Deel 2

Tel schrijft nu dat hij in het eerste artikel tot de slotsom is gekomen dat de culturele verschillen tussen rassen gezocht moeten worden in de mentaliteit van de witte elite, die de motor vormt van de wereldwijde expansiedrang van de witte mens, waarmee alle volken geconfronteerd worden. Dit roept bij mij enkele opmerkingen en vragen op (ik ga er nu even aan voorbij dat het begrip *ras* discutabel is):

- Een (verondersteld) cultureel verschil tussen ras x en ras y laat zich niet aantonen, laat staan verklaren, door alleen naar ras x te kijken. Tel laat in dit stuk het verschil-idee los en beperkt zich tot beschouwen van de mentaliteit van ras x, in casu de witte mens, te vertalen als de West-Europese elite.
- Door de hele geschiedenis zien wij volkeren van diverse pluimage die naarstig aan expansie gedaan hebben; wijst dit niet in de richting dat de bedoelde mentaliteit universeel is?
- Wie zijn dat, die 'witte elite'?
- Hoe kan de mentaliteit van de witte elite wezenlijk anders zijn – en in welk opzicht – dan die van het gewone volk?

Tel verrast ons met zijn inzicht dat niemand minder dan Spinoza (Tel noemt ook Francis Bacon in dit verband) aan de wieg heeft gestaan van de witte mentaliteit die we later de liberale ideologie zijn gaan noemen. Per mail heeft Tel dit verhelderd: *Spinoza en Bacon hebben de mentaliteit van deze cultuur [de cultuur van de witte elite] voor het eerst scherp geformuleerd.*

Ik vat hier een deel van het artikel samen:

- a) Spinoza zegt dat de mens het recht heeft met de natuur te doen wat hij van nature kan doen; dat recht en dat vermogen ('deze macht') verwerft de mens door kennis te nemen van de natuurlijke orde waar zijn vrijheid dan

ook op gegrond is. Die macht mag gebruikt worden om een burgerlijke staat te vormen. Kennis van de natuur leidt zo tot politieke en economische machtsvorming. Wetenschap (rede) en politiek kunnen daarbij niet zonder elkaar. Het gewone volk wordt volgens Spinoza echter niet gedreven door de Rede, maar door emoties.

- b) Dit was een verlichte filosofie: macht werd in deze visie niet meer gesanctioneerd door God. Spinoza stond aan het begin van een zoektocht naar een nieuwe humane orde gebaseerd op de rede, waaraan de niet-menselijke natuur en de niet-redelijke mens onderworpen moeten worden en waarin de wetenschap als een immuunsysteem de cultuur moet beschermen tegen de bedreigingen van de natuur en tegen de massa van het niet-redelijke gewone volk.
- c) Deze zoektocht is voor de moderne mens (en dat is in eerste instantie de witte elite zoals door Spinoza omschreven) een universele opdracht die alleen kans van slagen heeft als ook de hele natuur daarbij betrokken wordt. Want de waarheid die gevonden moet worden, moet van een universele en humane aard zijn willen alle mensen er deel van uit kunnen maken.

Details

Deze samenvatting geef ik, omdat anders – voor degenen die het artikel niet bij de hand hebben – het volgende moeilijk te plaatsen zou zijn. Ik kan niet anders dan passage voor passage reageren op wat Tel (cursief weergegeven) vervolgens schrijft:

- *De wetenschap bepaalt wanneer de rede wel of niet goed is toegepast.* Dit heeft Tel per mail als volgt verduidelijkt: *Waanideeën worden gevormd wanneer de rede volgens de wetenschap abusievelijk gebruikt of toegepast wordt. De wetenschap bepaalt dus wanneer de rede wel of niet goed is toegepast.*

RvE: In mijn optiek is het andersom: de rede bepaalt of wetenschap goed wordt beoefend. De rede kan alleen beoordeeld worden door de rede zelf.

- *Voor de wetenschap geldt hetzelfde als voor een immuunsysteem, al haar functies weren de dood af.*

RvE: De wetenschap als immuunsysteem voor de cultuur van de witte elite is een vergezochte analogie waaruit men niet kan afleiden dat 'al haar functies de dood afweren'. Ik kan me daar niets bij voorstellen; allerlei takken van wetenschap hebben niets met leven of dood te maken.

- *Wetenschap gaat uit van de logische grondregel: niets is zonder reden of oorzaak.*

RvE: De wetenschap zoekt wel naar oorzaken, misschien beter gezegd naar verklaringen, niet naar redenen. Maar de genoemde grondregel is veeleer een geloofs-axioma, waaruit het bestaan van God pleegt te worden afgeleid.

- *De grondregel beperkt het wetenschappelijk onderzoeksgebied tot datgene wat objectief en positief in rationele termen benoemd kan worden.*

RvE: Zo mag het wetenschappelijk onderzoeksgebied wat mij betreft wel omschreven worden, maar dat heeft weinig te maken met de grondregel uit het vorige punt. Zoals uit het volgende punt blijkt, is dit onderzoeksgebied voor Tel te beperkt.

- *Het niets (en dat is voor het leven de dood) wordt a priori uitgesloten, omdat het geen reden of oorzaak heeft en dus*

irrationeel is.

RvE: Wat geen reden of oorzaak heeft lijkt mij niet per definitie irrationeel. Hoe dat ook zij, niets kun je niet onderzoeken en je kunt er ook niets zinnigs over zeggen; het kan dus – inderdaad – geen onderwerp van wetenschap zijn en ook niet van enige andere vorm van 'kennis'. Evenmin kun je iets zinnigs zeggen over iemand die gestorven is en dus niet meer bestaat; hoogstens kun je wat zeggen over de persoon toen die nog leefde. De wetenschap houdt zich bezig met levende en 'dode' natuur en sluit de dood geenszins uit, voorzover het om het einde van het leven gaat.

- *De wezenlijke consequentie van het uitsluiten van de dood is echter, dat daarmee het onderzoeksgebied van de wetenschap zelf dood verklaard wordt. Want wie de dood uit het leven haalt, maakt het leven dood.*

RvE: Is dit mystiek? Is dit poëzie? Voor mij is het in ieder geval uiterst cryptisch. Ik kan mij hierbij ook weer niets voorstellen. Is de wetenschap (op sterven na) dood? En hoe ziet doorgemaakt leven er uit?

- *Vandaar dat de wetenschap haar fundamentele kennis heeft opgedaan uit de dode dingen van de natuur (de fysica) en deze kennis tracht over te dragen op de levende dingen (biologie, psychologie, sociologie, e.d.).*

RvE: Het woord 'vandaar' is misplaatst. Levende dingen worden trouwens al sinds mensenheugenis zonder kennis van de fysica onderzocht, denk aan Aristoteles en Galenus; kennis van de fysica en vooral van de chemie speelt wel een belangrijke rol in de biologie, maar een beperkte rol in de (zintuig-)psychologie en geen rol in de sociologie. Hier staat hoogstens tegenover dat buiten de fysica ook wel begrippen worden gebruikt uit bijv. de mechanica of de cybernetica om zaken te beschrijven; wetenschap probeert nu eenmaal dingen bevattelijk te maken door termen te gebruiken die we al kennen en begrijpen.

- *Het rusteloze streven van de wetenschap is dan ook gericht op onsterfelijkheid*

RvE: Dit is *science fiction*...

- *en zoals de Amerikaanse filosoof Lewis Mumford zei, is onsterfelijkheid enkel dood in een andere vorm.*

RvE: Dat werpt een heel nieuw licht op de zaak! Evenzeer met elkaar in tegenspraak is trouwens dat 'de wetenschap de dood uitsluit' en tegelijk 'gericht is op dood in een andere vorm'.

- *Wat ons binnen de liberale ideologie wordt opgelegd is de kadaverdiscipline van de rationele wetten van de dode natuur. Op het moment dat deze ideologie ook ons privéleven gaat domineren en alles wegrationaliseert wat ons van ouds heeft beziel, treedt er een mentaal onbehagen op. Wie de dood uit het leven haalt, ondermijnt de bezieling en de waardigheid van het menselijke leven. Mensen zijn de enig levende wezens die hun dood bewust zijn en daar hun zelfbewustzijn in vinden. Hun vrijheid en morele verantwoordelijkheid staan en vallen bij dit existentieel gegeven. Ze eisen daarom méér dan alleen maar 'a bloodless economics of profit.'*

RvE: Fons Tel lijkt te stellen dat de liberale ideologie ons via de wetenschap de wetten van de dode natuur oplegt en tegelijk de dood uitsluit en uit het leven haalt en dat we – de gewone mensen – daarom meer eisen dan alleen

a bloodless economics of profit. Het spijt me, maar ik kan er geen touw aan vastknopen. Wat dit allemaal te maken heeft met de mentaliteit van de witte elite (dat waren de mensen in de Limburgse villawijken, weet u nog?), is op zijn zachtst gezegd onduidelijk.

Via een aantal deels onlogische, deels onbegrijpelijke, stappen via 'wetenschap' en 'dood' legt Tel verbanden tussen Spinoza, de profijteconomie en gevoelens van onbehagen bij mensen 'omdat de dood uit hun leven is gehaald'. Maar verlangen de dood-bewuste mensen dan in plaats van een 'bloedeloze profijteconomie' naar een soort communisme of naar een religieus vervangend Groot Verhaal? Als dat dood-bewustzijn zo'n rol speelt, zou het juist voor iedereen een stimulans moeten zijn om het onderste uit de kan van het leven te willen, ook in materieel opzicht.

Dat ons zelfbewustzijn niets te maken heeft met het op de hoogte zijn van onze sterfelijkheid heb ik al eens eerder betoogd in een reactie op een stuk van Tel. Als de wetenschap Fons Tel onsterfelijk zou kunnen maken, zou hij zijn (zelf)bewustzijn natuurlijk niet verliezen.

Misschien een belangrijker punt is, dat de expansiedrift van de witte mens niet in het verhaal terugkomt, evenmin als zijn racisme en de slavernij, terwijl het daar toch om ging. Alleen in punt c) van de eerder gegeven samenvatting vinden wij bij Spinoza iets terug wat je kunt uitleggen als een opdracht tot of rechtvaardiging van mondiale expansie. Ik kan niet overzien of dit ook een element is van de later ontwikkelde liberale ideologie, zoals Tel in een mail aan mij heeft gesuggereerd. Hoe dan ook zou het interessant zijn te vernemen in welk opzicht de witte expansiedrift die er was zich onderscheidde van de expansiedrift van allerlei volken in de geschiedenis. En hoe de connectie is met slavernij en slavenhandel, die al lang vóór Spinoza waren uitgevonden, evenals handel en winstbejag in het algemeen. Ontdekkingsreizen en kolonisatie waren al lang gaande voor Spinoza leefde. Spanje en Portugal hadden in 1500 al in een overeenkomst met de Paus de wereld onder elkaar verdeeld.

De 'witte mens' heeft sindsdien een zwaar stempel op de wereld gedrukt en ik ben de laatste om te ontkennen dat hij daarbij veel schade heeft aangericht – los daarvan kun je het ook als een grote prestatie beschouwen. Maar is het terecht om ter zake een verband te leggen met wat Spinoza filosofeerde over de vorming van een burgerlijke staat; vond hij letterlijk dat de hele wereld onderworpen moest worden door de 'witte elite'? En was de Nederlandse witte elite er eigenlijk op uit de hele wereld te overheersen?

De mondiale expansie van de witte mens is mogelijk geworden door het beschikbaar komen van het kompas en van vuurwapens en bevorderd door hebzucht en missiedrang. En zeker zat er ook het onuitgesproken idee achter dat als je iets of iemand kunt overheersen, dat je dat dan ook mag doen. Daarmee zijn we dan wel in het straatje van Spinoza, maar dat idee of gevoel is van alle tijden en plaatsen en geen specialiteit van de liberale ideologie noch van alleen de elite.

¹ in *White Innocence*

² Mieke Kirkels in een interview in *Trouw* van 20-4-2017 en in haar boek *Kinderen van zwarte bevrijders*.

The Matrix

Maarten Gorter (mini-c.v. zie pag. 3)

Een film kan voor sommige mensen zo'n inspiratiebron zijn, dat het een pseudoreligie wordt. Zo ook de film *The Matrix* uit 1999.

Het verhaal in *The Matrix*

In een nabije toekomst heeft de mensheid haar eigen ondergang bewerkstelligd door het maken van slimme, krachtige, moderne machines. De machines hebben zo'n goede kunstmatige intelligentie, dat zij steeds meer onafhankelijk worden van de mens; het enige wat de machines nodig hebben is zonlicht. Als de mensen de machines uiteindelijk als een te grote bedreiging zien verklaren zij de oorlog aan de machines. Deze oorlog is zo gewelddadig dat de mensheid uiteindelijk in wanhoop haar laatste middel inzet en nucleaire wapens de lucht inschiet om de hemel te verduisteren waardoor er geen zonlicht meer op de aarde komt en de machines komen uit te vallen. De mens onderschatte echter de machines, de machines lanceren een tegenaanval met massale biologische wapens en andere massavernietigingswapens. Hierdoor is de aarde compleet verwoest en is nog maar een klein deel van de mensheid in leven. Als er geen zonlicht meer op de aarde komt, leidt dat ertoe dat de machines de mens gaan "oogsten" en de warmte van menselijke lichamen gebruiken in plaats van "zonne-energie"*). Om de mensen onwetend te houden creëren de machines een gesimuleerde realiteit die *The Matrix* wordt genoemd; de mensen denken hierdoor dat zij leven in een gewone wereld in het jaar 1999. De enige stad in de wereld die nog in handen is van mensen is Zion, een stad diep onder de grond gebouwd tijdens de oorlog. Zion kon daarom niet getroffen worden door de massavernietigingswapens van de machines. Rebellenleider Morpheus krijgt te horen dat er een hacker genaamd Neo (anagram van *one*) bestaat in *The Matrix* en dat hij *the One* is, de profeet die de mensheid kan wekken uit *The Matrix* en de machines kan verslaan.

Er is maar één manier om te ontwaken uit *The Matrix*, dat is om *echt* te geloven dat je in een Matrix zit. Morpheus stapt in *The Matrix* en praat met Neo en vertelt hem de waarheid over de wereld. Morpheus biedt Neo twee pillen aan, in zijn ene hand zit een blauwe pil als Neo deze neemt dan valt hij in slaap en wordt hij gewoon de volgende dag wakker en vergeet hij dat dit ooit gebeurd is en gaat hij door met zijn leven in *The Matrix*, of hij neemt de rode pil en hij zal ontwaken uit *The Matrix*. Neo kiest voor de rode pil en ontwaakt uit *The Matrix*.

Neo de profeet mobiliseert steeds meer mensen en weet meer mensen uit de *The Matrix* te laten ontwaken en hij is vastberaden om *The Matrix* te laten vernietigen en alle mensen te bevrijden en de machines voor eens en altijd te verslaan.

赤

Het symbool van het Matrixisme

Keanu Reeves speelt de hacker Thomas ('Neo') Anderson

Agents van de Matrix

Mensen in capsules doen dienst als energiebron voor de machines en staan in verbinding met een computersysteem dat hen in de waan houdt dat zij in een normale wereld leven

Neo, ontwaakt, bevrijdt zich uit zijn capsule

Matrixisme

Het verhaal in The Matrix vindt zijn inspiratie in vele godsdiensten en filosofieën o.a. christendom, boeddhisme, hindoeïsme, nihilisme, existentialisme en obscurantisme.

Het is ook niet vreemd in een samenleving met zoveel complottheoristen en religieuze waanzin dat uit de The Matrix ook een pseudoreligie zou ontstaan genaamd "matrixisme".

De film The Matrix heeft verschillende dodelijke ongelukken tot gevolg gehad. In de film is het namelijk zo als je *echt* gelooft dat je in een Matrix zit, je van het ene flatgebouw naar de andere kan springen. Na de film zijn mensen die *echt* dachten dat zij in een Matrix leefden dit springen van flatgebouwen gaan nadoen in de hoop daardoor uit The Matrix te komen.

Na de film The Matrix zijn er ook moorden gepleegd door mensen die geloofden dat zij in de gaten werden gehouden door de Agents. Agents zijn virtuele simulaties in The Matrix die door de machines zijn gemaakt om mensen te liquideren die mogelijk weten dat zij niet in een echte wereld leven. Als je sterft in The Matrix dan sterf je ook in het echt.

Ik onderscheid de "matrixisten" in twee groepen: de eerste groep zijn mensen die *echt* geloven dat zij in The Matrix leven, ik vermoed dat een groot deel van deze mensen lijdt aan schizofrenie of zwaar psychotisch is. De tweede groep zijn mensen die The Matrix zien als symbolisch voor de overheid. Zij geloven dat de overheid iedereen voor de gek houdt en de mensen als een slaaf behandelt. De "rode pil" is voor deze mensen een metafoor dat je de "waarheid" inziet. Zelf heb ik het gevoel dat deze "Matrix groups" ook gebruikt worden voor het verspreiden van LSD. Mensen die LSD gebruiken gaan ook allemaal vreemde dingen zien. In het script van de film The Matrix staat dat de rode pil geïnspireerd was op LSD. Als we de 4 leerstellingen¹ van de "matrixisten" erbij pakken:

1. *Geloof in de voorspelling van de One.*
2. *Acceptatie van psychedelische drugs (LSD) als sacrament.*

3. *Erkenning van de subjectieve meerlaagse realiteit van de natuur*
4. *Aanhangen van de principes van één of meer van de religies van de wereld totdat de One terugkeert.*

Hier valt volgens mij uit te lezen dat dit nogal een drugs-gericht clubje is. Zij claimen² dat zij 2000 volgers hebben, andere media denken eerder aan maximaal een paar honderd. Op hun website staat³ dat zij niet echt geloven dat zij in een Matrix leven, maar dat zij The Matrix als een metafoor zien. De overheid hersenspoelt volgens hen iedereen via televisie, internet, radio etc., wat zij als gelijkwaardig zien aan leven in een Matrix.

De groep mensen die *echt* geloven dat zij in een Matrix leven bestaat bijna volledig uit geestelijk zieke eenlingen. Zij hebben geen vereniging of bijeenkomsten waar zij naar toe kunnen gaan. Zij zijn daar ook veel te paranoïde voor. Deze mensen denken dan waarschijnlijk "Als we naar een bijeenkomst gaan dan word ik doodgeschoten door een Agent!"

De hype omtrent de "matrixisten" is de afgelopen jaren wel een stuk minder geworden. De laatste Matrix-film van de trilogie kwam ook al weer 14 jaar geleden uit. 10 jaar geleden zag je nog wel eens in de grote steden opgeplakte posters van hun sekte. De laatste jaren zijn zij volledig van de radar verdwenen, net als de andere hypes die van The Matrix kwamen. Zoals het dragen van lange leren jassen, het constant dragen van heel donkere zonnebrillen of veel mensen die hun zoon de naam Neo gaven. The Matrix is een fantastische film, alleen ben ik blij dat de hypes en vooral de sekte rond The Matrix toch wel echt aan het einde van hun Latijn zijn.

1 <http://phosphorescence.tripod.com/>

2 <http://phosphorescence.tripod.com/faq.html>

3 <http://phosphorescence.tripod.com/faq.html>

*) Op punten als dit kan de film beter gekarakteriseerd worden als *fantasy* dan als *science fiction*; als er al bruikbare energie aan een mensenlichaam zou kunnen worden onttrokken, dan toch niet meer dan er in de vorm van voeding is ingebracht. Noot van de Redactie.

De vrolijke boze atheïst

Floris van den Berg

Religion flourishes in ignorance (Religie groeit en bloeit op onwetendheid). PZ Myers

Er is niets mis met boosheid. Het gaat erom dat die boosheid gerechtvaardigd en proportioneel is. In de bibliografische aanwijzingen van de Library of Congress in de colofon van *The Happy Atheist* (2013) staat als een van de steekwoorden ‘*controversial literature*’.¹

PZ (Paul Zacharias) Myers ▼ (1957) is een bioloog, een atheïst en een blogger. In zijn blog Pharyngula² uit hij scherpe kritiek op religieuze claims en praktijken, vooral toegespitst op het christelijke Amerika. Hij schrijft over wetenschap, onderwijs, atheïsme, rationalisme en religie. Zijn centrale boodschap is: ‘*Reality should always be priority number one.* (De werkelijkheid moet altijd prioriteit nummer één zijn.)’³ Myers is weliswaar een academicus, maar in zijn blog toont hij zich een vrijdenker die zijn academische kennis en vaardigheden gebruikt om voor een breed publiek kritiek te geven op de absurde claims en praktijken van religie. Zijn populair wetenschappelijk werk is valorisatie van wetenschap en academische kennis. Myers bekritiseert creationisme, intelligent design en pseudowetenschappelijke claims. In 2009 werd hij verkozen tot Humanist van het Jaar door de American Humanist Association en in 2011 kreeg hij de International Humanist Award. Een van de speerpunten van Myers is zijn verzet tegen creationisme (ook wel *intelligent design* genoemd) in het onderwijscurriculum.

The Happy Atheist is een compilatie en bewerking van populaire blogs. De informele blogstyle in het boek is duidelijk herkenbaar. Myers is boos en verontwaardigd

¹ Andrew Copson, directeur van de British Humanist Association schrijft over Myers: ‘*PZ Myers is well known as an angry man in the land of 140 characters and blogs, where he made his name. That anger is also here in this book, and it’s always a righteous anger. But PZ Myers is also a happy man, amused as well as bemused by religious follies.*’ (PZ Myers is heel bekend als een boze man in het land van 140 tekens en blogs, waar hij naam heeft gemaakt. Die boosheid zit ook in dit boek, en het is steeds gerechtvaardigde boosheid. Maar PZ Myers is ook een gelukkig man, geamuseerd en verbijsterd als hij is door religieuze dwaasheden.)’

² www.Pharyngula.org [toevoeging van de Redactie: de pharyngula is een stadium in de embryonale ontwikkeling van zoogdieren.]

³ Idem, p. 73.

over de onderwerpen die hij adresseert met zijn scherpe pen. Hij gebruikt kennis van biologie, kritisch denken, wetenschapsfilosofie en een liberaal perspectief om kritiek te leveren op religie. Het is frappant dat hij twee humanistische prijzen heeft ontvangen, want in het boek noemt hij humanisme niet. Humanisten herkennen echter humanisme in het werk van Myers, met zijn nadruk op secularisme, liberalisme, wetenschap en vrijheid van expressie. Myers is omstreden, niet alleen in gelovige kringen, ook onder humanisten en zelfs atheïsten. Voor sommigen is zijn atheïsme te uitgesproken en is hij anti-theïstisch (dat is hij ook). Ierse atheïsten (Atheist Ireland)

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Zijn recentste boek is ‘De vrolijke feminist’.

distantiëren zich publiekelijk van hem: *the hurtful and dehumanising, hateful and violent, unjust and defamatory rhetoric* (de kwetsende en ontmenselijkende, haatdragende en gewelddadige, ongerechtvaardigde en lasterlijke retoriek)^{4 5} Ik vind dat onbegrijpelijk. Het meest gewelddadige wat hij heeft gedaan is katholieke hosties die hem waren toegestuurd in de afvalcontainer gooien. Het lijkt wel of de reactie niet van Atheist Ireland komt, maar van Catholic Ireland.

Polemisch

Ik heb genoten van de prachtige stijl van het boek. Myers vlijmscherpe commentaren lijken op die van Christopher Hitchens en Richard Dawkins in zijn scherpe, maar humor-

volle, taalgebruik. Myers is boud in zijn bewoordingen. Die stijl van Myers doet mij denken aan de polemische stijl van H.L. Mencken en, in Nederland, W.F. Hermans, maar waar Hermans zijn pen gebruikte om persoonlijke vetes uit te vechten, gebruikt Myers zijn schrijftalent voor het bekritisieren van religie in de hedendaagse Amerikaanse samenleving. Myers is een sociaal geëngageerde intellectueel. Met zijn blog bereikt hij een groot en (waarschijnlijk) jong publiek. Het bereiken van een groot publiek voor atheïsme is een verdienste. Zijn blogs leiden tot maatschappelijk debat. Al zijn het intellectuele niveau en de fatsoensnorm van reaguurders niet altijd bewonderenswaardig, toch is entameren van publiek debat over onderwerpen die Myers aansnijdt van belang voor een open samenleving. Doordat deze onderwerpen besproken worden, gaan (sommige) mensen er over nadenken.

⁴ <https://atheist.ie/2015/04/atheist-ireland-dissociates-from-pz-myers/>

⁵ De vertalingen in dit artikel zijn van R. van Elst

Religieuze claims en praktijken zijn absurd en vaak lachwekkend, maar ze veroorzaken ook leed, onnoemelijk veel en onnodig leed. *'I try to laugh, but I also feel human suffering caused by these follies.* (Ik probeer te lachen, maar ik voel ook hoe menselijk lijden wordt veroorzaakt door deze dwaasheden.)¹ Hieruit blijkt dat Myers motivatie humanistisch is: het gaat hem om het onnodig en voorkoombaar leed dat religie veroorzaakt.

'People aren't religious because they're stupid; rather, religion is a parasite of the mind that makes people do stupid things and think stupid thoughts and, worst of all, believe that freeing themselves of superstition would make them less human and less able to cope with reality, when exactly the opposite is true. (Mensen zijn niet religieus omdat ze dom zijn, veeleer is religie een parasiet van de geest die mensen domme dingen laat doen en domme dingen laat denken en, het ergste van alles, hen laat geloven dat zich bevrijden van bijgeloof hen minder menselijk zou maken en minder in staat de realiteit aan te kunnen, terwijl precies het tegenovergestelde waar is.)' (p. 9). Ik ben het hier niet mee eens. Als mensen de kennis en kunde hebben om zichzelf te bevrijden van de mentale parasiet die religie is en ze doen dat dan niet, dan is dat *'stupid'*. Gelovigen in een open samenleving met vrije informatie zijn *'stupid'*. In de introductie schrijft hij dat zijn boek gaat over *'the folly of faith, the absurdities of apologetics, and, I hope, the joys of reality'* (de dwaasheid van het geloof, de absurditeiten van de apologetiek en, naar ik hoop, de genoegens van de werkelijkheid).² Uit dat laatste blijkt de vrolijkheid.

'Almost all religions have odd prescriptions that their followers take with extraordinary seriousness – they are markers for who belongs in the group and who is an outsider.' (Bijna alle godsdiensten hebben rare voorschriften die door de volgelingen bijzonder ernstig worden genomen - ze maken duidelijk wie tot de groep behoort en wie een buitenstaander is.)³

Hostie

Het meest omstreden is Myers vanwege de hostie-affaire. Myers trok zich de zaak aan van een student die een katholieke mis bijwoonde op zijn universiteit in Amerika, maar die de hostie niet opat, maar in zijn hand hield en meenam naar zijn plaats. Dat leidde tot grote woede van de aanwezigen en de student moest vluchten. Deze zaak kreeg landelijke aandacht via Fox News en leidde tot opschudding met *hatemail* en bedreigingen aan het adres van de student. Myers besloot actie te ondernemen. Via zijn blog riep hij lezers op om hun hostie naar hem te zenden. Tal van mensen gaven hieraan gehoor en Myers verzamelde een hoeveelheid geconsacreerde hosties. Deze actie leidde tot verontwaardiging onder katholieken en een stortvloed aan *hatemail*: *'In my years of loud and often inflammatory blogging, it was the most impressive demonstration of mass lunacy I have ever seen.'* (In al mijn jaren van luidruchtig en vaak opruiend bloggen, was dit de indrukwekkendste demonstratie van massaverdwazing die ik heb gezien.)⁴ Myers deponereert de hosties in de vuilnisbak. Myers haalt een van de reaguurders aan: *'Your act is far more*

deplorable than Hitlers' holocaust or the terrorists on 9-11.' (Wat u deed was veel bedroevender dan Hitlers holocaust of de terroristen op 9-11.)⁵ Dat religie in staat is om mensen te doen geloven dat het weggooien van een ouwel erger is dan het vermoorden van zes miljoen joden en de aanslag op de Twin Towers, is niet te bevatten.

Geïnspireerd door Myers heb ik tijdens de Atheïsmedag 2017 een hostie *performance* gedaan: 'Mijn schoonzus is in Rome geweest onlangs. Ze is naar de Sint Pieter geweest en heeft daar een dienst bijgewoond. Ze is niet katholiek en ze heeft de hostie in haar zak gestoken. Ze dacht dat ik het wel leuk zou vinden en ze gaf hem aan mij.' Ik tastte in mijn binnenzak en haalde een koekje te voorschijn. Voor een zaal van atheïsten stampte ik het kapot. De zaal gaf geen krimp. En zo hoort het. Ik beloofde de kruimels na afloop op te ruimen. In de gesprekken later was er sprake van enig ongeloof: 'Een hostie, en nog wel een uit Rome!'

Ik werd erop aangesproken waarom ik niet iets oneerbaars met de koran deed. Dat is een belangrijke kwestie. Katholieken kunnen weliswaar in de pen klimmen en met vitriool schrijven, maar er is geen reëel gevaar voor geweld. Met de islam is dat anders. Een hostie toetakelen kan hooguit leiden tot boze reacties, maar taboes uit de islam doorbreken kan leiden tot moord. De moorden op Theo van Gogh en de bijna voltallige redactie van Charlie Hebdo staan op ons netvlies gebrand. Er is een fundamenteel verschil tussen hoe christenen met beledigingen omgaan en hoe moslims dat doen. De gewelddadigheid van de islam is een groot probleem voor de vrijheid van expressie.

Recht voor zijn raap

Als iemand een exemplaar van mijn boek, dat deze persoon rechtmatig verkregen heeft, onder zou schijten of zou verscheuren of verbranden, het zou me niks kunnen schelen. Integendeel ik zou me verbazen over het feit dat mijn boek zo'n reactie teweeg zou brengen. Gelovigen kenmerken zich door overreactie op doorbroken irrationele taboes. In de katholieke kerk wordt het seksueel misbruik door priesters gebagatelliseerd, maar het ontheiligen van een hostie kan leiden tot groepsverontwaardiging. Religieukies zijn niet voor niets religieukies.

Myers is recht voor zijn raap. Er zit geen woord Spaans bij. Hij zegt waar het op staat. Dat zouden meer mensen moeten doen. Mensen voelen zich beledigd door Myers stijl. Nou en? *'It's not a crime to offend others; in fact, it's pretty much a natural consequence of having diverse cultures. [...] As long as the differences do no harm, we should back off and accept them.* (Anderen beledigen is geen misdadig; in feite is het een tamelijk natuurlijke consequentie van het hebben van verschillende culturen. [...] Zolang de verschillen onschadelijk zijn, moeten we ons beheersen en ze accepteren.)⁶

¹ Idem, p. 7.

² Idem, p. 9.

³ Idem, p. 31.

⁴ Idem, p. 22.

⁵ Idem, p. 24.

⁶ Idem, p. 36.

'Remember, people will fight and die because they want to stop you from doing something so trivial and harmless as sketching what you think Mohammed looked like. That's stupid and wrong, and it is their problem, not yours.' (Bedenk dit, mensen zijn bereid te vechten en te sterven om jou te beletten zoiets onbeduidends en onschuldigs te doen als het maken van een tekening van hoe je denkt dat Mohammed er heeft uitgezien. Dat is dom en verkeerd en het is hun probleem, niet het jouwe.)¹

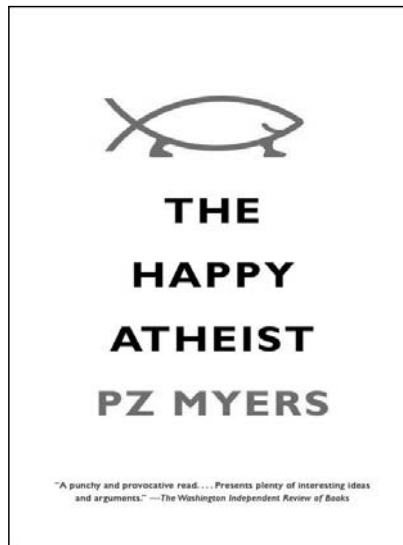
Myers neemt het op voor de vrijheid van expressie, ook daar waar het moeilijk wordt. Iedereen is voor de vrijheid van expressie, maar dan volgt het woord 'maar'. En die 'maar' wordt gebruikt om de vrijheid van expressie te beknotten omdat er mensen

(= moslims) zijn die dreigen met geweld en geweld toepassen wanneer er niet naar hun wordt geluisterd. Myers is duidelijk: de Mohammedcartoons vallen onder de vrijheid van expressie. Maar als hij schrijft *'it is their problem, not yours'* (het is hun probleem, niet het jouwe) heeft hij het mis. Degene die in de ogen van moslims de profeet beledigt, heeft wel degelijk een probleem. Geert Wilders is al meer dan tien jaar onder permanente politiebeveiliging. Idem dito voor Ayaan Hirsi Ali. Er zijn veel moslims die bereid zijn geweld te gebruiken om personen die uitlatingen doen die hen niet bevallen, te vermoorden. Het is ons probleem dat moslims gewelddadig zijn. Met 'ons' bedoel ik ook moslims die in de ogen van andere moslims iets verkeerd doen. Er is een probleem met de islam en het is ons probleem. Het christendom is grotendeels in zichzelf gekeerd tegenwoordig. Buitenstanders, behalve abortusartsen in de Verenigde Staten, hebben weinig te vrezen van fundamentalistische christenen. Heel anders is dat voor de islam. Niet alleen islamcritici lopen gevaar. De talloze islamitische aanslagen en niet te vergeten verijdelde of mislukte aanslagen op willekeurige burgers tonen aan dat het doel niet alleen is om critici de mond te snoeren, maar om de westerse waarden van individuele vrijheid aan te vallen. Het wordt nu nog slechts gefluisterd, maar er is een burgeroorlog gaande. De talloze terreuraanslagen leiden tot militair vertoon in de straten. Niet alsof het oorlog is, maar omdat het oorlog is. Het is vaag wie de vijand is, maar dat de vijanden moslim zijn staat buiten kijf. De ideologie van de islam heeft de potentie om moslims snel te radicaliseren van vreedzame moslim, tot terrorist.

Misbruik

De schandalen over seksueel misbruik in de katholieke kerk blijven maar komen. Dat is niet verwonderlijk. De situatie van gedwongen celibaat, een hiërarchische ordening en bevoegdheden van priesters in het onderwijs en internaten, plus groot maatschappelijk aanzien, maken dat de seksuele uitbuiting eeuwenlang heeft plaatsgevonden en nog steeds plaats vindt. De reactie van de katholieke kerk op deze schandalen is monsterlijk. *'Most civilized people would agree*

¹ Idem, p. 33.

that child molestation is one of the worst crimes – it's a betrayal of our relationship with children. It's damaging psychologically and physically. The Catholic Church seems to think otherwise. Raping children is something to be tut-tutted over, the miscreant quietly shuffled off to some safe haven. Scorn reserved for those who tattle on them.' (De meeste beschaafde mensen zouden ermee instemmen dat kindermisbruik een van de ergste misdaden is – het is verraad aan onze relatie met kinderen. Het is psychisch en fysiek schadelijk. De Katholieke Kerk schijnt hier anders over te denken: verkrachten van kinderen is iets om afkeurend over te mompelen, terwijl de onverlaat stilletjes naar een veilige plek wordt overgeplaatst en minachting in petto

wordt gehouden voor degenen die hem verklikken.)² Het is onbegrijpelijk dat er nog mensen zijn die zich katholiek noemen.

Myers is zich er terdege van bewust dat mensen niet religieus zijn vanwege rationele argumenten, maar vanwege emotionele redenen: *'Ultimately, people hold their religious beliefs for emotional reasons; deep down, fear and comfort, disgust and empathy are the tools religion uses to manipulate natural human desires.'* (Uiteindelijk hebben mensen hun religieus geloof om emotionele redenen; diep van binnen zijn vrees en behagen, afkeer en empathie de werktuigen die de religie hanteert om natuurlijke menselijke verlangens te manipuleren.)³ Myers noemt humor als strategie om religie te bekritisieren. Mensen laten inzien hoe belachelijk hun opvattingen en gewoontes zijn. *'Religion is like a clown circus, and asking us not to point and laugh is unnatural and dishonest.'* (Religie is als een circus met clowns en van ons verlangen dat we niet wijzen en lachen is onnatuurlijk en oneerlijk.)⁴

Religie is hardnekkig, ondanks alle kritiek erop. Myers schrijft: *'Religion is a kind of parasite of the mind that promotes its own disease.'* Religie is een soort parasiet van de geest die zijn eigen ziekte begunstigt.)⁵ De boodschap van Myers is een positieve boodschap. Religie is een molensteen die de mensheid meetorst. Maar die kan ook af. Dat loopt en leeft een stuk gemakkelijker. *'[...] as an atheist, I'm here to give you a message of liberation. There is no pan-galactic overlord reading your mind and telling you what to do. Or, at least, there is no evidence that such a being exists, has existed, or has any effect on the world. Rejoice!'* ([...] als atheïst ben ik hier om u een boodschap van bevrijding te brengen. Er is geen heelaloverheersend opperwezen dat uw gedachten leest en u vertelt wat u moet doen. Althans, er is geen bewijs dat zo'n wezen bestaat of heeft bestaan of enig effect heeft op de wereld. Verheugt u!)⁶

² Idem, p. 43.

³ Idem, p. 135.

⁴ Idem, p. 135.

⁵ Idem, p. 89.

⁶ Idem, p. 55.

Geloof en ongeloof

Dik Kruithof

De oproep in de Vrijdenker van september jl. bracht mij een Engelse pocket in herinnering waarin uitvoerig over meer dan honderd mysterieuze sekten werd bericht. Maar die bleek in mijn boekenkast onvindbaar, zodat ik voor een bijdrage aan het Themanummer geen keus kon maken uit een omvangrijk assortiment pseudoreligies. Maar google-en leverde mij afgezien van zo'n 8 of 10 tal "erkende" religies een nog groter assortiment pseudo-religies op en de vraag waar dit allemaal vandaan kwam, maar meer nog waarom dit ook nu nog kan bestaan. Het lijkt er op dat dit komt omdat gelovigen hun twijfels trachten te overwinnen door nieuw geloof aan te nemen.

We zagen dit zo omstreeks 1970 gebeuren toen de UFO's, de Vliegende Schotels, alom in het luchtruim en zelfs op de grond verschenen. Zij bleken een variëteit aan bemanningen te herbergen, van klein tot groot, met voelsprietten of ogen, die gehuld in ruimtepakken mondeling met hun aardse waarnemers communiceerden. Sommigen daarvan zouden zelfs aan boord van zo'n UFO hebben meegevlogen. Zulke verhalen, waaronder een enkele maal ook meer serieuze nog niet te verklaren waarnemingen, bleken voor de goed-gelovigen het bestaan van bovenaardse wezens te bevestigen. De Zwitserse auteur Erich von Däniken wakkerde dit aan met zijn boeken over buitenaards leven waarin Astronauten een rol spelen. Deze zouden 10- tot 40.000 jaar geleden op aarde zijn geland en de huidige mens hebben voortgebracht. God als Astronaut dus. En deze wezens zouden thans terugkeren om te zien hoe het hun schepping sindsdien is vergaan. Deze verhalen vonden in religieuze kringen, waar men vertrouwd is met bovenaards leven, aardig wat lezers. Däniken verkocht dan ook 40 miljoen exemplaren van zijn boeken. Kennelijk meenden zijn lezers dat het Bijbelse scheppingsverhaal wel eens een alternatief zou kunnen hebben.

Een handjevol Amerikanen dacht dit zeker en stichtte onder leiding van Marshall Applewhite (1931-1997) in 1974 het Genootschap Heaven's Gate, de Poort naar de Hemel. De leden hielden zich in Californië jarenlang bezig met een stapsgewijs toenemende op spiritualiteit gebaseerde sociale zelfverheffing. Een soort zoektocht naar een transcendente redding van de mensheid en de aarde. Toen in 1995 de komeet Hale-Bopp in zicht kwam, meenden zij te zien dat een UFO deze komeet vergezelde en verwachtten zij dat deze op Aarde zou landen om hen op te halen. Op 21, 22 en 23 maart 1997 namen in totaal 39 leden van Heaven's Gate hierop een voorschot door op de door hen gehuurde ranch bij San Diego collectief zelfmoord te plegen zodat deze UFO hun zielen naar hun Utopia kon overbrengen. En dit alles ondanks FACT, de organisatie van Families Against Cult Teachings and abuses. De religiewetenschapper Benjamin Zeller schildert dit gebeuren af als een microscopische reflectie van het in de Ameri-

kaanse cultuur alom aanwezige evangelische christendom en New Age. Want Heaven's Gate toont niet alleen zorgen om het milieu en de mensheid, maar reageert daarop in de beslotenheid van een kleine zich afzonderende geloofsgemeenschap.

Het ongeloof in de V.S. neemt de laatste jaren onder jongeren weliswaar toe maar dit gaat evenals elders in het Westen niet gepaard met sociale cohesie. Deze is wel te vinden in de talloze religieuze genootschappen die dankzij fiscale vrijstellingen gemakkelijk ontstaan. Een charismatische voorganger kan dan zijn wil aan de leden van zo'n kleine en besloten gemeenschap opleggen en Heaven's Gate is hiervan een voorbeeld.

Maar beslotenheid en microscopische reflectie zoeken in 1992 Pastor Kim, of wel Robert Kimbert en "Reverend" Chris Korda met hun Church of Euthanasia in Boston zeker niet. Deze Kerk streeft een herstel van het evenwicht tussen de mens en het overige leven op Aarde na door het terugdringen van menselijk leven. Zij timmert aan de weg met billboards die een vrijwillige levensbeëindiging aanprijzen om dit evenwicht te bereiken. Moord en onvrijwillige abortus worden afgewezen maar verder zou aan zelfdoding niets in de weg mogen staan en wordt zelfs kannibalisme aanbevolen, zij het van reeds overleden mensen. In 1994 wordt deze Euthanasiekerk in de Staat Delaware erkend en een reeks publieke optredens van Chris Korda en haar aanhangers haalt in binnen- en buitenland de media. *Thou shall not Procreate* is hun meest gebruikte slogan en daarmee staat

deze Kerk recht tegenover de Pro-Life beweging. In wezen is zij een antihumanitaire religie omdat zij een extinctie van menselijk leven propageert opdat andere dierlijke en plantaardige levens op aarde niet uitsterven zoals we nu zien gebeuren. In 1997 hoort ook deze Euthanasiekerk van de vrijwillige dood van de 39 leden van Heaven's Gate en viert dit op de dertiende april met een openbare herdenking in Boston waarbij 39 aardwormen de vrijheid wordt geschonken.

De boven beschreven feiten spelen zich beide af in de Verenigde Staten waar alles wat extremer schijnt te moeten zijn dan elders. Enerzijds een collectieve zelfdoding, toegeschreven aan het geestelijke overwicht van een leider, voortgekomen uit een religie welke euthanasie verbiedt. En anderzijds een pseudo-religieuze beweging om het niet menselijke leven op aarde te redden die daartoe zelfdoding van de mens propageert en dus het voorbeeld van Heaven's Gate toejuicht. Inmiddels wordt van deze Euthanasiekerk weinig meer vernomen, maar ze onderhoudt nog wel een Website. Geloof en Ongeloof als een dualiteit die het Godsgeloof met een openbare reactie bestrijdt, al was/is de leer van de Euthanasiekerk wel enigszins overtrokken... Maar toch roept dat weer de vraag op waar in Londen de bussen zijn gebleven en bij Schiphol het billboard waarop we werden aangemoedigd zelf te denken omdat een God die dat voor ons doet niet zo waarschijnlijk is.

Dik Kruithof (Markelo 1947) is secretaris van De Vrije Gedachte.

Hoe had je dan gedacht dat ik terug zou komen?

Ron Reagan, niet altijd 'zo vader zo zoon'

Maarten Gorter (mini-c.v. zie pag. 3)

Ronald Reagan (1911 - 2004) was president van de Verenigde Staten van 1981 tot 1989. Één van de meest conservatieve presidenten die de VS ooit heeft gehad. Veel conservatieve Amerikanen willen graag terug naar de tijd van Reagan met zijn economische hervormingen. Het is niet voor niets dat Trump in zijn *Make America Great Again* campagne met veel lof terug verwijst naar het Reagan-tijdperk. Niet iedereen in de Reagan-familie is een conservatieve, christelijke, laissez-faire verheerlijker, zoals Ronald Reagan was, zeker zijn zoon Ron Reagan ► niet.

Ron Reagan, een atheïstische sociaal-liberaal

Ron Reagan is geboren op 20 mei 1958 als jongste kind van het Ronald en Nancy Reagan gezin. Op 12 jarige leeftijd zei Ron Reagan tegen zijn ouders dat hij niet meer naar de kerk wilde gaan en dat hij een atheïst was.

Ron Reagan heeft een nogal moeilijke jeugd gehad, hij is van school afgestuurd en stopte vrij vroeg met zijn studie aan de prestigieuze Yale-universiteit. Ron Reagan volgde zijn jeugdroom om balletdanser te worden, hij heeft het er altijd moeilijk mee gehad dat zijn vader en moeder vrijwel nooit naar zijn optredens kwamen kijken terwijl hij veel talent had.

Ron Reagan was niet echt politiek actief tijdens het presidentschap van zijn vader. Hij zei hierover: "De media waren nooit geïnteresseerd in mijn mening tenzij het over mijn vader ging".

Toen in 1989 het presidentschap van Ronald Reagan was afgelopen, werd Ron Reagan politiek actiever. Hij heeft van 1991 - 2010 regelmatig talkshows en andere televisieprogramma's gepresenteerd, die vaak na een tijdje werden geschrapt na tegenvallende kijkcijfers. Ron Reagan heeft altijd in zijn televisieprogramma's zijn pro-

gressieve en sociaal-liberale overtuigingen getoond, hij zette zich sterk in voor meer stamcelonderzoek, homorechten en het recht op abortus. Ron Reagan is vooral een sterk verdediger van de strikte scheiding van kerk en staat. Hij is zowat alles wat zijn vader niet was.

Ron Reagan breekt een beetje door

In 2011 publiceerde Ron Reagan zijn beroemde boek; "My Father at 100: A Memoir". Hierin schrijft Ron Reagan dat zijn vader al tijdens zijn presidentschap geestelijk aan het aftakelen was. Hij schrijft zelfs dat het mogelijk was dat zijn vader al aan het dementeren was tijdens zijn presidentschap. Ron Reagan's (zeer conservatieve) broer **Michael Reagan ▼** reageerde woedend op dit boek. Dit boek heeft de relatie tussen Ron Reagan en zijn familie nog meer verslechterd.

Ron Reagan wilde graag de politiek ingaan zeker nadat hij sinds 2004 een stuk meer bekendheid had gekregen.

Hij heeft het alleen nooit geprobeerd omdat volgens hem een atheïst kansloos is om president of senator te worden. Onderzoek uit 2015 heeft uitgewezen dat 42% van de Amerikanen niet op een atheïstische presidentskandidaat zou stemmen ¹⁾. In 2012 was dit nog 46% ²⁾. Nog oudere studies spreken zelfs van meer dan 50%. Even ter vergelijking: in 2015 zou 26% van de Amerikanen niet op een homoseksuele of lesbische presidentskandidaat stemmen en 40% niet op een islamitische presidentskandidaat. Veel Amerikanen hebben überhaupt erg anti-atheïstische overtuigingen; een studie van de universiteit van Minnesota heeft aangetoond dat 42% van de Amerikanen vindt dat atheïsten "overtuigingen hebben die niet stroken met de Amerikaanse maatschappij". 44% van de Amerikanen zou niet willen dat zijn of haar zoon of dochter zou trouwen met een atheïst, meer Amerikanen zouden nog liever hebben dat hun zoon of dochter met iemand van hetzelfde geslacht zou trouwen! ³⁾.

Ron Reagans strijd voor een strikte scheiding van kerk en staat

Ron Reagan is de laatste jaren vooral bezig met het ondersteunen van de Freedom From Religion Foundation (FFRF). Dit is de grootste organisatie van atheïsten en agnosten van de VS met 29.000 leden die tot doel heeft het promoten van de strikte scheiding van kerk en staat. De FFRF heeft soms wel tientallen rechtszaken per jaar gevoerd voor het beschermen van de scheiding van kerk en staat. Onder Amerikaanse atheïsten staan zij echt als een watchdog bekend voor het opkomen van de scheiding van kerk en staat en het bestrijden van (statelijke) discriminerende wetten tegen atheïsten en homo's. In 2015 kwam Ron Reagan nog groot in het nieuws nadat de FFRF een reclame had opgenomen waarin Ron Reagan oproept om lid te worden

zodat zij hun strijd voor de strikte scheiding van kerk en staat kunnen voortzetten. Drie grote Amerikaanse televisiezenders ABC, NBC en CBS wilden deze reclame niet uitzenden omdat Ron Reagan aan het eind van deze reclame

zei; ‘‘Steun alstublieft de FFRF, Ron Reagan, hele leven al atheïst en niet bang om te verbranden in de hel’’. Deze drie grote zenders hadden de grootste moeite met ‘‘niet bang om te verbranden in de hel’’. Zijn broer Michael Reagan reageerde uiteraard ook weer woedend op deze

reclame. NBC ging zelfs zo ver dat zij bereid was om de reclame gratis uit te zenden als ‘‘niet bang om in de hel te verbranden’’ eruit geknipt zou worden. Iets wat per direct werd geweigerd door Ron Reagan en het bestuur van de FFRF, die weigerden om censuur toe te passen.

De toekomst biedt kansen

Het aantal ongelovigen neemt rap toe in de VS, het aantal ongelovigen in de VS is nu 22.8%, een toename van 6,7% vergeleken ⁴⁾ met 2007. Nu er eindelijk een sterke toename van ongelovigen schijnt aan te komen in de VS biedt dit kansen voor mensen zoals

Ron Reagan om ook de politiek in te gaan en niet bij voorbaat uitgesloten te worden omdat zij atheïst zijn. Ron Reagan’s droom, mijn droom en de droom van iedere atheïst in de VS is dat in de komende decennia de secularisering nu eindelijk de macht van de christelijke kerken in de politiek zal doorbreken.

- 1) Gallup 2015 poll, support for nontraditional Candidates.
- 2) Gallup 2012 poll, Atheists, Muslims See Most Bias as Presidential Candidates.
- 3) Penny Edgell, Douglas Hartmann, Evan Stewart, Joseph Gerteis; Atheists and Other Cultural Outsiders: Moral Boundaries and the Non-Religious in the United States.
- 4) Pew Research Center, America’s changing Religious landscape.

Over de god van het christendom: dat verachtelijk monster dat niet bestaat

Boekbespreking Etienne Vermeersch, *Over god*, uitgeverij Vrijdag, Antwerpen, 2016, 142 pgs.

Floris van den Berg

Christenen/Moslims/Joden zijn leden van een leesclub met maar één boek. Wat een zegen om daar niet bij te horen! Dikwijls weten de leden van deze leesclubs niet wat ze missen. Het geloof is een val waar slechts weinigen zich uit weten te bevrijden. Filosoof Etienne Vermeersch doet zijn best om gelovigen te laten zien dat zij leven in een leugen en dat de waarheid zoveel mooier en vooral vrijer is.

De neutrale titel *Over god* verraadt niet direct dat het hier om een rabiaat atheïstisch boek gaat. Een nietsvermoedende boekhandelaar of bibliothecaris zou het boek van Vermeersch kunnen plaatsen bij theologie. Behalve dan dat de naam Vermeersch zo bekend is en hij te boek staat als een uitgesproken atheïst. Als Vermeersch zich over god uitspreekt, dan mag god dekking zoeken. Van de sneeuwpop god blijft niets over na het vuur van de rede. Wellicht dat het boek – zwart met witte letters – daarom is uitgegeven als een grafzerk voor god.

Hoewel Etienne Vermeersch veel in de media is en enkele beroemde teksten op zijn naam heeft staan, is hij geen veelschrijver. Het is haast wonderlijk te noemen dat deze bekende atheïst geen atheïstisch boek op zijn naam heeft staan. In deze lacune wordt nu voorzien. Naast *Over god*, publiceerde hij ook het boekje *Atheïsme*. Dat laatste is meer een brochure, want het is een ultrakorte tekst. Maar in wezen valt er over atheïsme niet veel te zeggen: $2 + 2 = 4$. En niet vijf. *Over god* is uitgebreider, maar beknopt, 142 pagina’s. Wie meer wil lezen van Vermeersch kan terecht in het dikke boek *Streven naar waarheid* waarin filosoof Dirk Verhofstadt een marathoninterview houdt met Vermeersch.

Over God is een weerlegging van het bestaan van met name de christelijke god en in extenso de monotheïstische god van de drie abrahamitische religies, jodendom, christendom en islam. Het atheïsme van Vermeersch is puur cerebraal. Hij heeft geen trauma van het katholicisme; sterker nog hij voelde zich thuis in deze religie, zozeer dat hij in een jezuïetenklooster intrede heeft genomen. Vermeersch viel van zijn geloof omdat hij inzag dat het geloof niet door argumenten werd onderbouwd. Vermeersch

betreunde het zelfs dat hij van zijn geloof was gevallen. Hij merkt op 'hoe moeilijk het is voor mensen die diepgelovig zijn opgevoed om op zuiver redelijke gronden aan dat basisgevoel te ontkomen.' (p. 10-11).

Over zijn katholieke jeugd schrijft Vermeersch: '[...] herhaaldelijk beleefde ik tijdens kerkelijke plechtigheden momenten van diepe ontroering. Ik heb mij gedurende mijn talloze aanwezigheden in de kerk nooit verveeld.' (p. 15). Heel anders dan mijn eigen herinneringen aan een oeverloos saai katholicisme. Hoewel: op zondagochtend met mijn opa en oma mee naar de kerk in Kerkebosch in Zeist was een plezierige meditatie-ervaring. We wandelden er heen door het bos. De moderne kerk had veel ramen waardoor je het bos kon zien. Dan wandelden we terug tussen de vliegdennen door. Mijn opa met zijn handen op zijn rug. En dronken we gedrieën koffie waarna ik urenlang ging zitten lezen, in de werken van Thea Beckman en Karl May. In de middag een boswandeling. De kerkdienst maakte deel uit van een serene dag. Vermeersch schrijft over zijn uittreding: 'Ik heb ook veel geleden onder het feit dat mijn ongeloof mijn moeder ongelukkig maakte.' (p. 19) Ik begrijp dit wel vanuit de kant van Vermeersch, maar vanuit de kant van zijn moeder niet. Het is een vorm van emotionele chantage om te zeggen dat jij ongelukkig wordt door het ongeloof van jouw kind!

Vermeersch besteedt veel aandacht aan hoe het kan dat gelovigen zulke met elkaar onverenigbare gedachten in zichzelf kunnen verenigen. Vermeersch noemt hier de theorie van cognitieve dissonantie van de Amerikaanse sociaalpsycholoog Leon Festinger. Cognitieve dissonantie, in de woorden van Vermeersch: '[...] verklaart wat er gebeurt wanneer mensen geconfronteerd worden met informatie die radicaal in strijd is met opvattingen waaraan ze zeer gehecht zijn.' (p. 22)

Vermeersch begint zijn filosofie van het atheïsme vanuit de epistemologische vaststelling dat mensen zich kunnen vergissen, ook als ze ergens sterk van overtuigd zijn:

'Het feit dat iemand zeker is van iets, betekent niet noodzakelijk dat het *de waarheid* is: mensen vergissen zich nogal eens, ook als ze menen zeker te zijn. Om anderen tot onze overtuigingen over te halen volstaat het dus niet te zeggen dat we zeker zijn; we moeten ook met *argumenten* voor de dag komen.' (p. 30)

Iemand overtuigen

Vermeersch werkt deze epistemologie verder uit door onderscheid te maken tussen grosso modo vier methoden waarop mensen tot een opvatting gebracht kunnen worden.

1. door dwang uit te oefenen: als je niet gelooft, wordt je gefolterd. *Argumentum ad baculum*.
2. Beroep op emoties. *Argumentum ad misericordiam* ('Als je dit niet gelooft, hou je niet van me.')
3. Beroep op autoriteit. *Argumentum ad auctoritatem*.
4. Beroep op rationale argumenten. 'Slechts door rationale argumentatie kan men iemand ertoe brengen een inzicht over te nemen zonder *afhankelijk* te worden; z/hij neemt iets aan, niet omdat jij het hebt gezegd, maar omdat z/hij het zelf heeft ingezien.' (p. 30)

Een rationale argumentatie ontbreekt voor het bestaan van god. Er zijn wel mensen die claimen rationale argumenten te

hebben, maar deze argumenten zijn gewogen en te licht bevonden. Er zijn talloze drogredenen voor het bestaan van god aangevoerd.

Na een epistemologische inleiding over waarom wetenschap de beste kenmethode is, vervolgt Vermeersch met het beargumenteren dat de christelijke god niet bestaat en niet *kan* bestaan. De definitie van wat de christelijke god is, is cruciaal. Aan de god van het christendom worden de volgende kenmerken toegedicht:

a) 'dat hij een persoon is, dat wil zeggen, over zelfbewustzijn beschikt, over communicatiemogelijkheid met anderen personen en over 'vrijheid': zijn handelingsmogelijkheden liggen niet onwrikbaar vast;

b) dat hij alle positieve eigenschappen in oneindige mate bezit: hij is almachtig, alwijs, oneindig goed en liefdevol, rechtvaardig, oneindig barmhartig...;

c) dat hij de Schepper is van alles wat buiten hem bestaat.' (p. 34)

Vermeersch wordt het meest aangevallen op deze definitie van god. Maar het is niet Vermeersch die deze eigenschappen van God uit zijn duim zuigt, dit zijn eigenschappen die honderden jaren lang aan de christelijke god, van welke denominatie dan ook, werden toegedicht. Het staat iedere gelovige vrij om zijn of haar eigen versie van god te definiëren, maar het is een Babylonische spraakverwarring om dan nog over god te spreken. De katholieke geloofsbelijdenis, die nog steeds bij diensten wordt uitgesproken, gaat bijvoorbeeld uit van bovenstaand christelijk godsbeeld. Moderne gelovigen, ook christenen, hebben vaak een persoonlijk samengesteld godsbeeld, dat vooral vaag is. Hiermee verwatert de christelijke god tot een abstract ietsisme. Om deze Babylonische spraakverwarring te voorkomen, is het de taak van gelovigen om (aan criticasters) precies uit te leggen wat het is waar ze in geloven en op basis van welke argumenten. 'Wie het met deze definitie niet eens is, heeft het niet over de christelijke god, maar zodra hij een andere definitie voorstelt, kunnen we de discussie voortzetten. Het heeft echter weinig zin te redetwisten met iemand die alleen over 'Piere-wiet', een ongedefinieerd 'iets', wil praten.' (p. 35) Dit alles neemt niet weg dat dignitarissen van christelijke denominaties nog wel in de zoals door Vermeersch gedefinieerde god geloven, zoals de Paus steeds weer laat weten.

Een god die almachtig is en algoed, kan, gezien in het licht van de ellende op de wereld, niet bestaan. Dat staat als een paal boven water. 'Iedereen kan de teksten erop nalezen en vaststellen dat dit bevel (1 Samuel 15:3) om zelfs zuigelingen te doden, *van God zelf uitgaat* en dat hij woedend is als ze het niet uitvoeren. Dat alleen reeds volstaat om zonder een spoor van twijfel te zeggen dat deze god een verachtelijk monster is en dus als volmaakt wezen niet kan bestaan.' (p.

ETIENNE
VERMEERSCH

OVER GOD

VRIJ
DAG

49) ‘Ik begrijp de mensen niet die voor zo’n god nog respect kunnen opbrengen.’ (p. 50)

Absurditeit

Reflecteren over de inhoud van religie laat de groteske absurditeit ervan zien. Hoe is het mogelijk dat mensen die absurditeit niet zien? Vermeersch: ‘Als de Verlossing door Christus inderdaad van essentieel belang is voor de mensheid, hoe moet men dan begrijpen dat die slechts ca. 2000 jaar geleden plaatsvond, terwijl de mensheid (*homo sapiens sapiens*) meer dan 150.000 jaar bestaat?’

Vermeersch laat zien dat de Bijbel slavernij goedkeurt en aanmoedigt. Niet alleen in het OT (bijv. Gen 9, 25-26; Lev.

25, 44-46; Spreuken, 29, 19; Eccl 33, 25-30), ook in het NT (bijv. 1 Tim. 6, 1-2; tit. 2, 9-10; 1 Cor. 7, 21; Col. 3, 22-24; Eph. 6, 5-8; 1. Pet. 2, 18-20). Niet alleen in de Bijbel, maar ook kerkvaders als Augustinus en **Ambrosius** en de pausen van Rome bezaten slaven tot 1796 en in Brazilië waren er kloosterorden die slaven bezaten tot ver in de 19de eeuw. ‘Vóór de 17de eeuw kun je met moeite vijf christelijke schrijvers vinden die zich tegen slavernij hebben verzet; daartegenover staan tallozen, en vooral de meest gezaghebbenden, die dit instituut hebben goedge-

keurd of zelf in de praktijk benut.’ (p. 51). Wat voor wijsheid kun je trekken uit een boek dat slavernij goedkeurt?

De Bijbel is een diep immoreel boek. Als één ding de gelovigen van het boek kenmerkt, dan is het dat ze niet kunnen lezen, met uitzondering van de fundamentalisten die gewoon wel letterlijk lezen wat er staat. Dat is tenminste oprecht; oprecht maar verachtelijk. ‘Als er een goede god zou bestaan in de betekenis *die wij daar nu aan geven*, kan die niet de God van het *historische christendom* geweest zijn, en ook niet de God die zich volgens de christenen in de Bijbel had geopenbaard.’ (p. 79)

Vermeersch filosofeert verder over het strafsysteem van god en hij vergelijkt dat met mensenrechten: ‘De huidige visies op mensenrechten gaan ervan uit dat elke foltering in het strafrecht volstrekt inhumain is; hoe primitief is dan niet een God die een marteling zonder einde in het vooruitzicht stelt?’ (p. 54) Vermeersch concludeert: ‘De conceptie van een goede God die een eeuwigdurend hellevuur inricht, is een van de meest ijselijke gedachten die ooit in een menselijk brein zijn opgekomen.’ (p. 54)

Vermeersch telt in 146 passussen in de Koran waarin tekeer wordt gegaan tegen ongelovigen, in 18 passages wordt

er opgeroepen tot het doden van ongelovigen! ‘Als een ‘alleswetende’ God enige nota van communicatietheorie had, kon hij wat hij echt bedoelde toch onmiddellijker preciseren?’ (p. 125)

Wat doen we eraan?

Vermeersch laat geen spaan heel van de notie dat de Bijbel een moreel hoogstand werk zou zijn. Hij spreekt over het scheldproza van de evangelies en over de haatitirade van Jezus tegen de joden (Mt. 23, 13-36) ‘Het evangelie van Johannes trekt alle registers van de blinde haat open, maar nu tegen de joden in het algemeen.’ (p. 58) ‘In weinig opzichten hebben de christenen overigens zo ijverig naar Gods woord geluisterd, als in hun haat tegen de joden.’ (p. 59) Een goede manier om atheïst te worden is om eens gewoon met open blik de bijbel of de koran, of de torah te lezen.

Veel christenen zeggen: maar er staan toch ook veel mooie dingen in de bijbel, zoals aansporingen tot naastenliefde? Dat klopt, die passages zijn er. Maar dan moet je als lezer dus een extern criterium hebben om te bepalen dat dat wel waardevol is, maar de oproep tot geweld niet. De positief aansporende Bijbelteksten hebben hooguit een motiverende werking voor mensen om altruïstisch werk doen. Er zijn echter tal van andere werken, ook die ouder zijn dan de Bijbel die aansporen tot altruïsme. Vermeersch wijst naar het Egyptisch dodenboek (ca. 1550voj) waar ook al wordt aangespoord tot altruïsme. Waarmee hij wil laten zien dat ook de positieve boodschap die in de Bijbel verstopt zit, niets bijzonders is.

Vermeersch wil gelovigen niet als dom of oneerlijk beschouwen. Zo verhaalt hij over een ervaring met pater Emile de Strijcker die professor in de antieke filosofie was aan de Antwerpse universiteit. ‘Toen ik hem [...] vroeg voor mij de historiciteit van de evangeliën aan te tonen, antwoordde hij – wel wetend wat dit voor mij zou betekenen, maar ten volle eerlijk – dat hij dat niet kon.’ (p. 67). Ik heb deze zin meerdere keren gelezen. En ik begrijp het respect van Vermeersch niet. Strijcker houdt dus vast aan het geloof tegen beter weten in. Dat is niet gewoon dom, dat is een hoger niveau van domheid: zelf gekozen domheid. Of om de term van Matthijs van Boxsel te gebruiken: morosofie. Het lijkt erop of Vermeersch nog iets van het respect voor autoriteit, zoals dat in de katholieke kerk de norm is, heeft behouden.

Vermeersch heeft met *Over god* een rationeel juweeltje geschreven. Mijn afkeer en walging van het idee van god zijn alleen maar toegenomen. Enerzijds vind ik het een prachtig boek omdat het laat zien hoe je kan filosoferen met de hamer. Vermeersch slaat het idee van god aan gruzelementen. Hier is een intellectuele krachtpatser aan het werk, een meester van de rede. Anderzijds vind ik het moedeloos makend dat boeken over atheïsme nog steeds nodig zijn. Hoe kan het toch dat mensen, tegen beter weten in, nog steeds in die nonsens blijven geloven? Los van die psychologische vraag is er de vraag: wat doen we eraan? Hoe kan de mensheid zich bevrijden van de molensteen van religie? Vermeersch doet er als publiek intellectueel in ieder geval alles aan om religie te bekritisieren.

De geest van het universum vs het universum van de geest

Hans Kuijper

Dit artikel wijst op de eenzijdigheid van opvattingen zoals onlangs geventileerd in de TV-serie *De Geest van het Universum* en benadrukt de noodzaak van meer aandacht voor het universum van de geest. Alleen wanneer hiertussen evenwicht wordt gebracht, zou de brede en diepe kloof tussen natuurwetenschappen en cultuur- of geesteswetenschappen kunnen worden overbrugd.

Inleiding

Afgelopen zomer zullen velen met belangstelling naar de tiendelige VPRO-serie *The Mind of the Universe* hebben gekeken. Elke aflevering werd ingeleid door professor **Robbert Dijkgraaf**, directeur van het Amerikaanse Institute for Advanced Study. De wetenschappers die in de serie aan het woord kwamen (drie per aflevering) werden door Dijkgraaf geïntroduceerd en hun uitspraken werden door hem quasi-filosofisch aan elkaar gepraat.

De serie was bedoeld als ‘een online project over de snelle evolutie van onze kennis’, maar wie een geschiedenis van de kennisleer (epistemologie) in samenhang met een geschiedenis van de zijnsleer (ontologie) verwachtte kwam bedrogen uit. Zowel het probleem betreffende de aard van en de relatie tussen kennis (wetenschap) en werkelijkheid als het fundamentele vraagstuk in de cognitiewetenschappen (kloof tussen lichaam en geest) werd niet onderzocht, zodat de hoofdlijn in het betoog en de samenhang tussen de uitspraken onduidelijk waren. *Matter* en *mind* werden niet gedefinieerd.

Dijkgraaf, aanhanger van de vooralsnog speculatieve snaartheorie, had ten minste één van haar critici aan het woord kunnen laten. In plaats van dertig wetenschappers kort te ondervragen en van de hak op de tak te springen had hij, zich beperkend tot tien personen, bv. Carlo Rovelli, Frank Wilczek, Lee Smolin, David Deutsch, Roger Penrose, Max Tegmark, David Tong, zijn leermeester Gerard 't Hooft of een prominent cel-/evolutiebioloog in de gelegenheid kunnen stellen zijn visie te ontvouwen en toe te lichten. Om een evenwichtig beeld te schetsen had hij ook Michael Gazanniga, Andy Clark, Vincent Descombes of Dan Zahavi voor een vraaggesprek kunnen uitnodigen, vooraanstaande cognitiewetenschappers die mentale verschijnselen niet geheel tot fysisch-chemische processen herleiden en ruimte laten voor wat niet is gedetermineerd.

Het thema van *The Mind of the Universe* deed mij even denken aan de jaren geleden opnieuw opgelaaide discussie tussen voor- en tegenstanders van *Intelligent Design*, met dit verschil, dat ‘God’ was vervangen door ‘geest’, behalve in de voorlaatste aflevering, waarin de Jezuïet Guy Consolmagno verkondigde dat religie en wetenschap wel degelijk

kunnen samengaan. De vraag of God bestaat – weten wij sinds Frege – is zinloos, maar ‘geest’ verwijst naar iets dat het discursieve denken, het logisch redenerende verstand niet kan be-grijpen, omdat denken/redeneren geest veronderstelt. De geest weet niet wat de geest is. Geest heeft met genie te maken, met het vermogen om verbanden te leggen. Gevraagd naar het verschil tussen intelligentie en genie, zou Schopenhauer hebben geantwoord: ‘De intelligentie bouwt een brug over de afgrond; het genie springt er overheen’.

Matter of Mind?

Het is tegenwoordig gebruikelijk nadruk te leggen op de vorderingen van de ‘exacte wetenschappen’, die zich met de natuur (materie en energie) bezighouden. Neuroficatie (de trend om gedrag tot de meetbare werking van zenuwcellen te reduceren) is tot in alle hoeken van de gedragswetenschappen doorgedrongen. De vragen hoe leven uit dode

materie is ontstaan en de geest zich uit het leven heeft ontwikkeld zijn echter nog steeds onbeantwoord. Wat is materie? Wat is leven? Wat is geest? Wat is het verband ertussen?

Bewustzijn, keurmerk van de geest, is momenteel onderwerp van discussie. Het komt in gradaties voor en hangt samen

met het hebben van ideeën, een onderwerp waarover Plato en Aristoteles reeds van mening verschilden. Het onmiskenbare verband tussen consciousness en conscience (geweten of mede-besef hebben wijst op bewustzijn) wordt tegenwoordig buiten beschouwing gelaten. Anderzijds verdiepen m.n. Georg Northoff, Kevin Laland, Jaan Valsiner, Michael Tomasello, David Matsumoto, Shinobu Kitayama en Shihui Han zich in cultuur (manifestatie van de geest). Zij onderzoeken hoe deze tussen de oren terechtkomt. Taal lijkt hierin een beslissende rol te spelen. ‘*Matter over mind*’ en ‘*mind over matter*’ blijken moeilijk te verdedigen stellingen. Misschien moet de werkelijkheid niet als een twee-eenheid maar als een drie-eenheid worden opgevat: *Matter, Mind* en *Meaning*.

De mens is geen machine

Wellicht zullen biofysici, biochemici, moleculaire biologen, genetici, neurowetenschappers en technenuten ooit triomfantelijk verklaren onomstotelijk te hebben vastgesteld dat er niets anders bestaat dan atomen, bits, genen en neuronen. Voor het echter zover is, waag ik te betwijfelen of de mens ooit in staat zal zijn om een machine/robot te maken die leeft en – wat zo simpel lijkt – zichzelf kan aankleden. De mens moge zonder materie onbestaanbaar zijn, hij/zij is meer dan een machine, meer dan een assemblage van losse onderdelen, meer dan een som of aggregatie. De mens is

Dr. Hans Kuijper, oud-‘ambassadeur’ in Taiwan, heeft aan de Universiteit Leiden Chinees en filosofie, en aan de Erasmus Universiteit Rotterdam economie gestudeerd. Van zijn hand is een aantal (Engelstalige) artikelen over de studie van landen verschenen.

een wonderlijke compositie. Wijsgerige antropologen weten hierover mee te praten.

De sprekers in de TV-serie wezen naar de wereld buiten maar zagen de wereld binnen over het hoofd. Het aloude probleem van de perceptie en het wezen van de werkelijkheid (het verschil tussen zien en zijn, en beider verband met zin) noch de complexe relatie tussen kennis, informatie/data en materie/energie werden behandeld. Donald Hoffman, verbonden aan de Universiteit van Californië, zou een theorie hebben ontwikkeld die ‘alles op z’n kop zet’. Helaas vermeldde hij niet Kant, die in plaats van te veronderstellen dat kennis zich aan de dingen conformeert, reeds in 1781 had beargumenteerd dat deze zich aanpassen aan de kennis.

Dijkgraafs positivistisch ingestelde gasten vergaten te melden dat de logisch en analogisch redenerende mens nog steeds een raadsel is. Zij zagen evenmin dat wetenschap enkel het zichtbare weergeeft, maar kunst, naar de beroemde woorden van Paul Klee, ‘zichtbaar maakt’. In de hele serie kwam niemand op het idee te wijzen op de diepte en de reikwijdte van de geest, op de kracht van de (ongrijpbare) verbeelding, die vleugels geeft en volgens Einstein belangrijker is dan kennis, op het probleem van de menselijke ervaring, die ten grondslag ligt aan elke

(wetenschappelijke) handeling, welke – gelet op haar aard – normatief moet worden beoordeeld. De televisiekijker werd dus maar één kant van de medaille getoond.

Kant wist wel beter. De sterrenhemel boven hem en de morele wet in hem vervulden zijn gemoed met toenemende bewondering. De portie hiervan werd pas duidelijk toen in de 19e eeuw naast semantiek en semiotiek de axiologie opkwam, de leer omtrent (niet alleen morele) waarden. Of betekenis en waarde een gemeenschappelijk basis hebben en wat zij met elkaar hebben te maken is nog niet duidelijk, maar wat waarde heeft, heeft, lijkt me, ook betekenis. Verder wijs ik erop, dat volgens de nieuwste inzichten enerzijds waarden en feiten niet van elkaar mogen worden gescheiden (wat vele wetenschappers, inclusief professor Dijkgraaf, toch doen) en anderzijds ‘waarde’ en ‘axioma’ (het waardevol geachte, later: de als waar aangenomen, onbewezen stelling) met elkaar verwant zijn.

Natuur en cultuur

Alle mensen leggen in hun leven een traject af, waarvan de lengte varieert, maar de levenswandel van ieder mens is uniek, ook al is zij verknoopt met de levensloop van anderen. In ruimte en tijd verlopend, vormt ieders levenspad een bijzonder patroon, een soort streepjescode. Hoewel mensen aanzienlijk van elkaar verschillen, is ieder van ons een munt met twee keerzijden. Iedereen heeft twee gezichten, een fysiologisch en een psychologisch gezicht. Lichaam en geest zijn niet alleen onafscheidelijk van, maar ook onherleidbaar tot elkaar. Anders dan materialisten ons willen doen geloven, is de mens ‘een vreemde lus’.

Handelingen zoals schrijven, roken, stelen en vermoorden mogen niet gelijk worden gesteld aan gebeurtenissen

zoals niezen, bevallen, regenen en sterven. Gebeurtenissen hebben ‘oorzaken’; bij handelingen gaat het om belangen, motieven of redenen. *Man is both a part of and apart from nature*. Natuurwetenschappers houden zich bezig met *being a part of nature*, cultuur- of geesteswetenschappers met *being apart from nature*; de kloof tussen beide groepen is breed en diep.

Bovendien, we zijn niet alleen *embodied*; we zijn ook *embedded*. De mens is met alles en iedereen verbonden. Heraclitus, een van de belangrijkste presocraten, formuleerde het kort en bondig: ‘Alles is een’. De Fransen brengen de fundamentele eenheid als volgt onder woorden: ‘Tout tient à tout’. Kwantummechanici zullen het hiermee eens zijn (nulpuntsenergie).

Conclusie

Kortom, de werkelijk interessante vraag is niet of een “nieuwe Schepping” ophanden is, of de “totale maakbaarheid” nabij is, of – nu God, zoals Nietzsche voorspelde, dood en begraven is – de mens Meester van het Universum (*The Mind of the Universe*) is of wordt. Dit lijkt me trouwens onwaarschijnlijk, gelet op het feit dat er serieuze onderzoekers zijn die beweren dat de kortzichtige, wegzijkende mens de ongeneeslijke kanker van deze planeet is. Sinds de opkomst, in de jaren 70, van de niet-lineaire visie in de wetenschap (chaos- en complexiteitstheorie) weten wij dat de toekomst fundamenteel onvoorspelbaar en het begrip oorzakelijkheid buitengewoon problematisch is.

De vraag had moeten zijn wat materie, leven en geest in essentie zijn en hoe zij zich tot elkaar verhouden of elkaar beïnvloeden. Het geheim van het leven is, dat het zonder dode materie (sterrenstof) niet kan bestaan. Ieders leven is iets ingewikkelds tussen twee eeuwigheden, een rimpeling slechts, een golving in de oceaan. Vrijheid is het geheim van de geest zonder welke het leven maar een saaie boel, een dood bestaan zou zijn.

Ruim veertig jaar geleden verscheen van de hand van Tang Junyi, China’s grootste eigentijdse filosoof, een prachtig, helaas nog onvertaald boek getiteld Shengming Cunzai yu Xinling Jingjie (het bestaan van het leven en de grenzen van de geest). Dertien jaar later werd *Universe of the Mind* gepubliceerd, het meesterwerk van Yuri Lotman, grondlegger van de Tartu-Moskou School, die cultuur beschouwt als een dynamisch systeem, als een voortdurend veranderend, onbegrensd weefsel van te duiden tekens. *Ex Oriente Lux?*

Ik weet niet of de mens er kosmisch iets toe doet, maar één ding weet ik zeker: aandacht voor en onderzoek naar **The Universe of the Mind** zijn van eminent belang. Zonder de woorden ‘Westerse Verlichting’ te gebruiken toonde professor Dijkgraaf zich een bewonderaar van de Eeuw van de Rede, maar hij gaf geen van haar formidabele critici het woord en ging volledig voorbij aan het feit dat ‘Verlichting’ in het Oosten iets gans anders betekent. Hieruit bleek hoe eenzijdig en kortzichtig de op publiciteit beluste Nederlandse directeur van het Amerikaanse Institute for Advanced Study in feite is. Mogen de natuurwetenschappers en de cultuur- of geesteswetenschappers elkaar ooit echt ontmoeten!

Zelf en wereld volgens Montaigne (4)

Helden, Boeddhisme en het goede

Sicco Polders

Montaigne had een paar helden, onder wie Alexander de Grote (356-323 voj.) en Socrates (469-399 voj.). In Socrates bewonderde hij de combinatie van wijsheid en het gewone en Alexander de Grote oversteeg haast het menselijke: Montaigne geloofde zelfs dat zijn zweet "...door een of andere zeldzame en buitengewone lichamelijke gesteldheid een zoete geur verspreidde."¹

Een held

Maar wat is eigenlijk een held? Montaignes helden waren beiden moedig, maar is dat voldoende om een held te zijn? Bergbeklimmers die de 8125 meter hoge top van Nanga Parbat in de Himalaya hebben bereikt, zijn nog geen helden. Tenzij ze door hun klim iemand redden. Een held is een moedig iemand die iets doet voor een ander.

Toch is dat nog een te beperkte definitie.

Volgens filosoof **Bas**

Haring ► zijn helden de mensen die iets doen wat wij niet zouden willen doen, schoonmakers bij-

voorbeeld, of wegwerkers die 's nachts in de vrieskou asfalt leggen. Maar iets doen dat een ander niet wil doen en daarvoor betaald krijgen, is niet heldhaftig. Een held doet iets voor een ander dat moed vereist, zonder de intentie te hebben daar onmiddellijk beter van te worden. En een ware held neemt ook risico. Hij is bereid met zijn handelen iets te verliezen dat kostbaar is en dat kan zelfs zijn leven zijn. Maakt dat bijvoorbeeld alle soldaten tot helden? Nee, pas als een soldaat iets doet dat boven zijn plicht als soldaat uitstijgt, kunnen we spreken van heldenmoed. Een heldendaad is een onbaatzuchtige, risicovolle daad verricht voor een ander, die boven de plicht uitstijgt en gericht is op het goede. De kamikazepiloot uit de Tweede Wereldoorlog is geen held voor ons, maar voor menig Japanner

wel, afhankelijk van wat men onder het goede verstaat.

Wel woorden, geen daden

De Duitse filosoof Arthur Schopenhauer (1788-1860) is een van mijn helden. Hij voldoet niet aan bovenstaande definitie, maar is een held ook niet gewoon iemand die je bewondert? Zoals Montaigne Alexander de Grote bewonderde, van wie niet kan worden gezegd, dat hij onbaatzuchtig en gericht op het goede, anderen hielp. Omdat helden gewoon mensen zijn, hebben ze hun gebreken, zelfs de heilig verklaarde moeder Theresa, een heldin voor velen. Zij was fel tegen het gebruik van pijnstillers in de door haar opgezette klinieken omdat de mens moet lijden net als Christus, maar

tegen het einde van haar eigen leven liet zij zich bij pijn graag verdoven.² Schopenhauer had ook een aantal tekortkomingen. Zijn denken was moedig omdat de uitkomst van zijn ideeën – 'het ergste moet nog komen' – hem er niet van

weerhield diep door te blijven denken: een strenge redenering kent geen compromis. Dat is niet velen gegeven en een grote geest als Friedrich Nietzsche (1844-1900) ging eraan ten onder. Maar net als moeder Theresa was Schopenhauer niet consistent in denken en doen: hij predikte matigheid, maar leefde in luxe. Haast elke avond bezocht hij het theater en tweemaal daags at hij buiten de deur. Daarnaast opperde hij ideeën waarmee hij slechts beoogde te choqueren, zoals zijn opvatting over vrouwen – er deugt er niet één. Maar dat valt hem te vergeven, gezien zijn getroebleerde relatie met zijn moeder.

Het valse Boeddhisme

Meer moeite heb ik met zijn bewondering voor het boeddhisme. Deze heilsleer staat al eeuwen in hoog aanzien.

Sicco Polders (1966) is filosoof. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. De tekst maakt onderdeel uit van de te verschijnen bundel 'Met Montaigne in het achterhoofd'.

Echter, evenals de meeste andere levensbeschouwingen of geïnstitutionaliseerde religies, is het boeddhisme dogmatisch en vals. Neem bijvoorbeeld het boeddhistische doel het lijden te verlichten. Wat mensen volgens Boedha ('de verlichte') vooral doet lijden, is hunkering. Dat ik bezittingen wil en soms verlang naar macht en seks, staat mijn verlichting in de weg. En dat ik ook nog eens onwetend ben over het heilloze ervan, maakt het er niet beter op. Volgens de Boeddhist ontbreekt bij mij het inzicht in de ware werkelijkheid, met als gevolg dat ik niet in het nirwana kom. Het is een weinig verheffend kenmerk van dit soort denkbeelden: er is een paradijs, maar niet voor iedereen. Met andere woorden, zij die er niet stellig van overtuigd zijn dat verlangen moet worden opgeheven, zoals ik, hebben het niet goed begrepen en worden gestraft met eeuwige onwetendheid. Zoals Plato (427-347voj.), een van de eerste dogmatici, al beweerde: de niet-filosofen zullen nooit het Goede doen, het Ware kennen of het Schone ervaren.

Het boeddhisme is vals, omdat het valse beloften doet. Het is een leer die mensen voorspiegelt dat ze verlicht kunnen worden. Ik zou al hebben bestaan voor mijn geboorte en leef door na mijn dood. Tenzij ik me zo onthecht, dat ik als verlicht mens niet reïncarneer en het nirwana bereik. In mijn ogen allemaal metafysische nonsens. Trouwens, veel boeddhisten hebben net als Schopenhauer en moeder Theresa, moeite te handelen in overeenstemming met hun zelf ver-

kondigde moraal. Een van hun morele regels is de gelofte zich te onthouden van de vernietiging van leven. Maar de grotendeels boeddhistische bevolking van Myanmar heeft daar geen boodschap aan. Het etnische conflict tussen moslims en boeddhisten duurt al tientallen jaren, waarbij er op grote schaal wordt verkracht, gemarteld en vermoord, met als triest dieptepunt de vlucht van duizenden moslims naar buurland Bangladesh.

En dan te bedenken dat het boeddhisme geweldloosheid predikt, ook als men geweld ondergaat. Het verhaal uit de Theragatha (een verzameling verhalen over de levens van boeddhistische heiligen) over Angulimala en zijn 999 slachtoffers, is typerend voor de naïviteit van de Boeddha. Het is namelijk helemaal niet raadzaam te hopen op de spirituele ontwikkeling van een meedogenloze moordenaar. Beter is het hem op te sluiten. Dat begreep Astrid Holleeder heel goed, toen ze haar psychopathische broer verried. Het opperhoofd van al die boeddhistische prietpraat, de Dalai Lama, gelooft in de intrinsieke goedheid van de mens. De nu al meer dan zeven miljard mensen zouden in hun goedheid met elkaar verbonden moeten zijn. Maar mijns inziens leert de geschiedenis iets heel anders: er zijn slechte en goede mensen en tegen slechte mensen moet men zich wapenen, geestelijk en lichamelijk. Het is lastig dat zij soms moeilijk te herkennen zijn: naast stropdassen zijn wijde, oranje kleding, kaalgeschoren hoofden en sandalen succesvolle vermommingen.

Het 'goede'

Het manicheïstische idee dat de wereld bestaat uit goede en slechte mensen moet ik wel enigszins nuanceren. Er zijn goede mensen die soms kwaad doen en kwade mensen die soms goed doen. Misschien zijn er zelfs mensen die zowel goed als slecht zijn: volgens de voormalige Chinese president Deng Xiaoping "was Mao voor zeven delen slecht en voor drie delen goed."³ Over het woord 'goed' wil ik het hebben. Het predicaat 'goed' is uitvoerig geanalyseerd door de Engelse filosoof **G.E. Moore** (1873-1958). Samen met Bertrand Russell (1872-1970) en Ludwig Wittgenstein (1889-1951)

vormde hij begin 20^e eeuw een beroemd filosofentrio op Cambridge. Zijn denken staat lijnrecht tegenover Montaigne omdat hij ieder scepticisme verwerpt: Moore weigerde alles te betwijfelen. Tevens zadelde hij ons op met het probleem van 'the naturalistic fallacy': de meest fundamentele ethische waarde 'het goede' kan nooit gedefinieerd worden in natuurlijke, niet-morele eigenschappen. In zijn *Principia Ethica* uit 1903 vraagt Moore "What is meant by good?"⁴ Een goed mens kan bijvoorbeeld iemand zijn die volgens de kardinale deugd matigheid leeft, of iemand die altijd voor de handeling kiest die het geluk voor de meesten in de wereld doet toenemen. Maar bij elke invulling van het 'goede' blijft het mogelijk om te vragen: "Waarom is dat het goede?" Bijvoorbeeld, waarom is het goed om matig te leven, tenslotte leven we maar één keer? Of, waarom is het goed bij elke handeling het geluk te willen bevorderen voor de grootste groep mensen, als we daarmee de anderen veronachtzamen? Het lijkt op het zeurderige doorvragen van een klein kind dat de 'waarom-vraag' heeft ontdekt. Geduldig antwoordt de ouder, tot er een moment komt dat die geërgerd reageert: "Het is nu eenmaal zo!"

Is huwelijkse trouw goed?

"Goede vrouwen vindt men, zoals iedereen weet, niet bij dozijnen en vooral niet waar het de plichten van het huwelijk betreft...", zei Montaigne.⁵ Hij dacht dan onder meer aan een plicht als trouw. Maar met Moore in ons achterhoofd kunnen we de vraag stellen waarom trouw goed is? Trouw zijn aan je partner kan fatale gevolgen hebben. Montaigne noemt in zijn essay *Over drie goede vrouwen* drie voorbeelden van vrouwen die hun echtgenoten trouw bleven, met de dood als gevolg, althans voor twee van hen. Daarover zo meer. Daartegenover zet ik drie voorbeelden van vrouwen

wier trouw eveneens dodelijke gevolgen had, maar dan voor anderen. Er is dan misschien niets dat intrinsiek goed of slecht is, maar intuïtief is er onderscheid tussen

Montaignes voorbeelden van trouwe echtgenotes en die van mij.

Het eerste voorbeeld van Montaigne gaat over een vrouw die is getrouwd met een man met enorme zweren op zijn geslachtsdelen. Zij begrijpt al snel dat het fataal voor hem zal aflopen en stelt voor dat hij zichzelf doodt. Om te laten zien hoezeer zijn lijden haar aan het hart gaat, schrijft zij zichzelf hetzelfde medicijn voor. "Wij zullen samen gelukkig heengaan."⁶ Aan elkaar vastgebonden – zij wil in zijn armen sterven – springen ze vanaf grote hoogte in zee.

Het tweede verhaal is dat van Arria, de vrouw van Cecina Paetus. Paetus wordt door keizer Claudius, zoals toen gebruikelijk, tot zelfmoord gedwongen. Arria weet dat hem daar de moed voor ontbreekt en geeft het goede voorbeeld. Zij steekt een dolk in haar hart, rukt deze uit haar wond en geeft hem aan haar man. Vlak voor haar laatste adem zegt zij de beroemde woorden: "Paete, non dolet." (Het doet geen pijn, Paetus.)⁷ Montaigne wijst erop dat Arria zelfs in haar laatste moment aan hem dacht en aan hoe ze "...zijn angst kon wegnemen, om haar in de dood te volgen."⁸

Het laatste voorbeeld gaat over Pompeia Paulina, een jonge schone, getrouwd met Seneca. Ook de oude filosoof krijgt van zijn keizer, Nero, het vonnis zichzelf van het leven te moeten beroven. Hij vraagt zijn vrouw te berusten in hun lot, maar zij wil hem in zijn nood gezelschap houden en tonen dat zijn lessen over hoe te sterven goed aan haar zijn besteed. "Reken er dus op dat ik samen met jou heenga", is haar antwoord. Van beiden worden de aderen opengesneden. Seneca overlijdt, maar niet voordat ook de aderen van zijn dijen zijn doorgesneden en hij een gifdrank heeft gekregen. Paulina overleeft omdat Nero beveelt haar wonden te verbinden, als hij inziet dat haar dood hem kon worden aangerekend en ongeliefd zal maken.

Nu mijn drie voorbeelden van huwelijkstrouw. In 1988 trouwt Michelle Martin met de Belgische kindermoordenaar Marc Dutroux. Hij zit dan in de gevangenis voor de verkrachting van vijf tienermeisjes. Na het uitzitten van zijn straf gaat hij door met het ontvoeren, misbruiken en

doden van meerdere meisjes. Michelle helpt hem hiermee. Later zal ze vertellen haar honden wel te eten hebben gegeven en niet de meisjes die in de kelder zaten opgesloten. Zij wordt tot dertig jaar gevangenisstraf veroordeeld en in 2012 voorwaardelijk vrijgelaten. Zij heeft nooit overwogen van Dutroux te scheiden. In 1995 wordt de Engelse Rosemary West veroordeeld tot levenslang voor tien moorden. Samen met haar man Fred, die later in de gevangenis zelfmoord pleegt, vermoordt zij tien vrouwen, onder wie hun zestienjarige dochter en hun acht jaar oude stiefdochter. Fred wilde haar beschermen en nam tevergeefs alle schuld op zich. Op haar beurt is zij hem altijd loyaal gebleven en heeft zij zijn slechtheid nooit erkend. Er is denk ik niemand zo slecht, of er wordt wel van gehouden. En meer recent, in 2016, wordt in het Duitse Nordrhein-Westfalen in de gemeente Höxter het echtpaar Wilfried en Angelika W.

gearresteerd. Voor de buitenwereld leven zij als broer en zuster, in hun huis begaan zij als gehuwd stel de vreselijkste misdaden. De twee plaatsen contactadvertenties en de vrouwen die langskomen worden opgesloten, misbruikt en vermoord, om vervolgens in stukken te worden gezaagd en te worden gedumpt. Heel Duitsland is geschokt en psychiaters zoeken naarstig naar verklaringen. Zouden ze in hun eigen jeugd zijn misbruikt, zoals het geval was bij Rosemary West, of heeft het eerder een biologische oorzaak: het verlangen naar endorfine dat het wint van het geweten?⁹

Tot zover de verhalen. Kan men zich van de laatste drie voorbeelden van trouw binnen het huwelijk echt nog afvragen waarom deze vorm van trouw slecht is?

¹ Montaigne, Essays, vert. Frank de Graaff, Uitg. Boom: Amsterdam, 2001 (ME) p. 370.

² <https://www.scientias.nl/moeder-teresa-alles-behalve-een-heilige/> geraadpleegd 12 juni 2016.

³ De Groene Amsterdammer, 7 augustus, 2016.

⁴ [http://fair-use.org/g-e-moore/principia-ethica/chapter-ii PE § 24.](http://fair-use.org/g-e-moore/principia-ethica/chapter-ii-PE-%20-%20geraadpleegd%2012%20juni%202016), geraadpleegd op 12 juni 2016.

⁵ ME p. 875.

⁶ ME p. 876.

⁷ ME p. 878.

⁸ ME p. 879.

⁹ Tijdschrift Der Spiegel, Nr. 9, 2016. Forensisch psychiater Borwin Bandelow gelooft dat de oorzaak voor het gedrag van de gehoorzame en trouwe Angelika, te herleiden valt tot de hersenen. Als een volleerd reductionist stelt hij dat het beloningssysteem van de hersenen haar ertoe had gebracht met de misdaden in te stemmen, en er zelfs aan mee te werken. Zij geloofde oprecht niet zonder haar man te kunnen leven. Zij had de liefde en bevestiging nodig, ook al werd ze vernederd. Wilfried was charmant en manipulatief en beloofde haar met zijn aandacht. Hierdoor kwam bij haar hetzelfde stofje vrij dat vrijkomt na eten of na seks. Angelika kon daar geen genoeg van krijgen, evenals dat Wilfried verslaafd was aan de uitoefening van zijn macht door de uitscheiding van de stof endorfine die daarmee gepaard gaat.

De AC-Lezing en de Vrijdenker van het Jaar

Dik Kruithof, secretaris DVG

Op 7 oktober is de Anton Constandse Lezing gehouden in een zaal van het Utrechts Centrum voor de Kunsten aan het Domplein in Utrecht. Eerst even over de zaal: daar is iets misgegaan. Wij hadden een claim op de zaal waar wij ook de jaarvergadering hielden – een verdieping lager, met stoelen, een kapstok en consumpties bij inloop. Ergens in de communicatie is er iets mis gegaan met die claim en kregen wij deze zaal waarbij wij dachten dat we dezelfde voorzieningen zouden krijgen. Dat is dus niet gebeurd en daarvoor bieden we onze gasten onze excuses aan. We zullen ervoor zorgen dat het niet weer gebeurt.

De Anton Constandse Lezing werd verzorgd door **Maarten Boudry**, wetenschapsfilosoof aan de Universiteit van Gent. De titel was Goddelijk Geweld – de evolutie van religieuze onverdraagzaamheid. Vanuit het functionalisme benaderd is religie ergens goed voor, bijvoorbeeld voor omgaan met sterfelijkheid: het geeft troostende antwoorden en uitzicht op hereniging. Hij schetst het ontstaan van godsdiensten, laat zien waarom de monotheïstische godsdiensten het vaakst de botsing der godsdiensten gewonnen hebben en en komt dan tot de vraag wie er baat heeft bij de godsdiensten. Hier introduceert hij de meme, als cultureel gen, dat ervoor zorgt dat de mensen kiezen voor godsdienst. Zelf dacht ik op dat moment dat het wel duidelijk is dat hele organisaties – kerken, gedragen door iedereen die daarin werkt en er voor zijn voortbestaan van afhankelijk is – wel baat hebben bij

godsdienst en een verdere verspreiding. Maar die gedachte is waarschijnlijk te plat. Zijn redenering gaat rechtstreeks van monotheïstische godsdiensten naar strijd en onverdraagzaamheid.

Bij de Anton Constandse Lezing hoort ook de bekendmaking van de Vrijdenker van het Jaar. Op onze jaarvergadering is daar al over gesproken, de leden besloten de keuze over te laten aan het bestuur. Dat heeft, mede op basis van de voorstellen die gedaan waren, gekozen voor **Maarten't Hart**. De Laudatio, uitgesproken door voorzitter Fabian van Langeveld, drukken wij later in De Vrijdenker af omdat Maarten't Hart deze zelf nog niet gehoord heeft. Maarten kon zelf niet aanwezig zijn vanwege zijn broze gezondheid maar is erg blij met de benoeming. Op de bijeenkomst was hij op het scherm aanwezig in een interview uit de EO-serie Adieu God, tot groot vermaak.

De middag boven werd afgesloten door een korte sprekerbeurt van bestuurslid **Leon Korteweg** op persoonlijke titel over islamkritiek die eindigde met een oproep om mensen te helpen die de islam verlaten. Daarna was er een gezellig samenzijn beneden dat een onprettig einde kreeg toen een van de aanwezigen onwel werd. Gelukkig kunnen we mededelen dat het geen ernstige gevolgen heeft gehad.

Enkele foto's vindt u achterop de cover. Zie pag. 1 voor *links* naar de video-opnamen.

UIT DE OUDE DOOS

Waarom hun god is ons tot spot

In 1929 gaf de vereniging De Dageraad het dichtwerkje "Waarom hun god is ons tot spot" uit als een boekje met 8 pagina's.

Onderstaand vindt u de complete tekst van voorkant en binnenwerk; de spelling is exact overgenomen.

WAAROM HUN GOD IS ONS TOT SPOT

DOOR
K.A. BORREN

UITGAVE VAN HET HOOFDBESTUUR VAN
"DE DAGERAAD"
AMSTERDAM 1929

I.

WAAROM HUN GOD ONS IS TOT SPOT; INSTEË VAN TREKT, ONZE AFKEER WEKT.

Het noodlot, de noodzakelijkheid of
noodwendigheid bestaat in — of is
de resultante van — het totaal der
eigenschappen van al 't bestaande.

KATHARUS

Wie einer ist, so ist sein Gott,
Darum ward Gott so oft zu Spott.
GOETHE

Er is slechts één mysterie: **Het Zijn.**
MULTATULI.

***

't Noodlot schrijdt voort onhoorbaar zacht;
Doch onweerstaanbaar in zijn macht
Volvoert het logies, nauwgezet,
Zijn taak bepaald door d' ijs'ren wet
Van oorzaak en gevolg, en sluit
Dus willekeur en toeval uit.
Het maakt slechts stipt van woord tot daad
Wat eeuwig reeds geschreven staat
In de aard van 't Zijn. Al wat geschiedt,
Noodwendigheid is 't, anders niet.

Dus angst noch zorg drukk' onze geest
Voor 'n nukkig, dom, boosaardig beest,
Dat prijkend met de naam van God
Wreed met der mensen zwakheid spot.
De jodengod uit onze jeugd,
Die sombre boeman, wars van vreugd,
Jaloers en wreed, met heel zijn stel
Van eng'len, duivel, hemel, hel,
En verd're santenkraam verdwijnt,
Waar 't licht der waarheid helder schijnt.

O God der vromen, gochelaar,
Jij maakte van water wijn, nietwaar?
Jij liet, dat Jozua door kon gaan
Met moord, de zon 'n poos stil maar staan!
Jij hieldt d'onnooz'len voor de mal,
En deedt mirakelen zonder tal,
Doch doet er geen, zodra 't maar blijkt,
Dat nauw men j'op de vingers kijkt!
Je bent een grapjas, stiekem, sluw,
Maar voor het licht der waarheid schuw.

Jij, God van 't „enig waar geloof”,
Bleeft voor der mensheid smartkreet doof;
Enghartig, onverdraagzaam, wreed,
Was steeds jij 'n bron van gruw'lik leed.
Waar 'n ketter waarheidsmoed bezat,
Verwees je hem naar galg of rad,
Pijnbank, brandstapel of schavot!
O wreed gedrocht, o monster-god,
Die aanbliet wreedheids waanzinsvlam
Ad majorem Dei gloriam *).

*) *Ad majorem Dei gloriam* = Ter meerdere ere Gods;
zinspreuk der Jezuïeten. Onder die leus werden de gruwlikste
geloofsvervolgingen bedreven.

En als „der legerscharen Heer”
Krijg jij van iedre slachting d'eer;
De moord'naarsbende gaat ten strijd
Met moordtuig in jouw naam gewijd.
Je was, ja 't klinkt nu wel wat zot,
Wilhelm's "getreuer, alter Gott".
Enfin, die heeft nu afgedaan,
En jij kunt nu wel huis-toe gaan.
Der massa-moordenaars gruwelgod,
'n Barbaar slechts ben je, woest en bot.

Als God der rijken vin je 't goed
Dat men j' als schildwacht waken doet
Voor 'n brandkast die de kapitalist
Gewetenloos heeft vol gegrist
Met goud geperst uit 't zweet en bloed
Van 't volk dat rust'loos zwoegen moet,

Doch droevig voortleeft in ellend',
Meest zorg slechts en ontbering kent.
Beurs, troon, altaar: 'n triumviraat!
Daarvan heb jij 't protektoraat.

„God zij met ons”, smeekt 't stomme geld,
Daar 't jou tot zijn beschermers telt.
Voor geld jij graag je gunsten geeft,
Ofschoon er 't vuil der zonde aan kleeft.
Ja, plaats in kerk en paradijs
Versjacher je voor de hoogste prijs.
De grootste dieven heb jij tot vriend,
Die worden 't best door jou bediend.
Jij bent een mammonisties God,
Van buiten goud, van binnen rot.

II.

GEEN BROOS GELOOF DOCH ZEKERHEID GEEFT ONZE „GOD” NOODWENDIGHEID.

Als wie der Mensch, so ist sein Gott, sein Glaube.
RÜCKERT. Weisheit des Brahmanen.

Alles geschiedt uit noodwendigheid.
SPINOZA. Ethika I 13.

De noodzakelijkheid is God.
MULTATULI. Idee 32.

***

Neen, onze God is geen tiran,
Die rede en recht vertrappen kan;
Geen gooch'laar die natuur ten spot,
Geloov'ge zielen sluw bedot;
Ook geen jezuiet voor wie is gewijd
Elk middel dat naar Rome leidt;
Noch 'n steil rechtzinnig kalvinist,
Die and'ren hun geloof betwist;
Geen beul is hij, geen woest barbaar,
Geen opperchef-grootmoordenaar.

Hij volgt, wijl in de aard van 't **Zijn**
Zijn wezen ligt, getrouw de lijn
Der logika. Bij hem gewis
Dus tweemaal twee steeds vier ook is!
Daartegen baat geen vroom verzet,
Neen, waarheid is zijn hoogste wet;
Hij bukt niet voor de macht van 't goud,
Gebed en vleitaal laat hem koud.
Daar konsekwentie is zijn leus,
Laat hij voor willekeur geen keus.

In algebra, planimetrie,
In werktuigkunde en chemie,
Geschied'nis, landbouw, radio,
Kosmologie, ja evenzo
In 't daag'liks leven, wáár men kijkt,

Dit feit gans onomstoot'lik blijkt:
Dat 'nzelfde oorzaak heel korrekt
Steeds 'nzelfde resultaat verwekt;
Dus 'n vaste steungrond is altijd
Zo onze God Noodzaak'likheid.

Hij neemt, beziel met arbeidslust,
Na 'n zesdaags werk geen eeuw'ge rust;
Doch 't al doend' zwichten voor zijn macht,
Werkt hij steeds voort met stille kracht
Aan 't groot ontwikk'lingswerk, dat staag
Voortschrijdt — al schijnt het somtijds traag
Te vord'ren voor ons ongeduld,
Waar heet verlangen ons hart vervult —
Naar 't schoon en lichtend ideaal
Dat ons bezielt zo menigmaal.

Ontwikk'ling is het grote doel
Waaraan hij werkt, wiskunstig koel,
In 't groot' en 't klein', in mens, dier, plant,
In 't wijd heelal, in 't eigen land,
In kiem en zaad, in al wat is,
Rust'loos, in licht en duisternis.
Wis: worden, bloeien en vergaan
Is wet voor al wat is ontstaan;
Doch uit de dood nieuw leven spruit,
Wat weg naar hoger vorm ontsluit.

'Lijk uit de knop de bloem ontlook,
Zo zal gewis de mensheid ook
Ontwikk'lend zich tot volle groei,
Schoon prijken eens in wondre bloei!
We zien, helaas, haar nog altijd
In winds'len van onwetendheid,
Door heers- en hebzuchts banden nog
Geboeid, geknecht; 't is waar, maar toch
Streeft, groeit zij staag door noodzaaks macht
Naar 'n toekomst, waar groot heil haar wacht;

Waar arbeid vreugd' schenkt en geluk,
Insteê van kommer, zorg en druk!
Waar recht en waarheid zegepraalt;
De zon der mensienliefde straalt;
Waar vrede heerst en overvloed! . .
Wij leven mee in ons gemoed
Der mensheid stage ontwikkeling,
Zien 't i d e a l, vol schittering:
Ons leven keert zich tot die bron
Van licht 'lijk 'n bloem streeft naar de zon!

***

Is dit geloof? — Neen zekerheid!
Hoog onze „God” Noodwendigheid.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
  - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
  - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
  - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
  - menselijke waarde,
  - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
  - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina's

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden – respect voor andere levende wezens en het milieu